

**ÚSTECKÝ
SBORNÍK
HISTORICKÝ**

**AUSSIGER HISTORISCHE
ZEITSCHRIFT**

2023/2

Ústecký sborník historický / *Aussiger historische Zeitschrift*

Vydává Oblastní muzeum v Ústí nad Labem, Masarykova 1000/3,
400 01 Ústí nad Labem, IČ: 22217860.

*Herausgegeben vom Regionalmuseum in Aussig (Ústí nad Labem), Masarykova 1000/3,
CZ-400 01 Ústí nad Labem, IdNr. 22217860.*

ISSN 0231-9349

Vychází 2× ročně
Erscheint 2× jährlich

Časopis je registrován Ministerstvem kultury ČR pod evidenčním číslem E 19486
*Die Zeitschrift wurde von dem Kulturministerium der Tschechischen Republik unter der
Registrierungsnummer E 19486 registriert*

Časopis je evidován v seznamu vědeckých časopisů z oblasti humanitních
a společenských věd ERIH Plus / *Die Zeitschrift ist im Verzeichnis der wissenschaftlichen
Zeitschriften in den Geistes- und Sozialwissenschaften ERIH Plus enthalten*

Vedoucí redaktor / *Leitender Redakteur*: Tomáš Okurka

Výkonná redaktorka / *Redaktion*: Eva Grisová

Redakční rada / *Redaktionsbeirat*: Václav Ledvinka (předseda / *Vorsitzender*),
Václav Houfek, Michaela Hrubá, Kristina Kaiserová, Petr Lozoviuk, Marie Macková,
Jiří Petráš, Jan Royt

Adresa redakce / *Redaktionsanschrift*:

Oblastní muzeum v Ústí nad Labem, Ústecký sborník historický, Masarykova 1000/3,
400 01 Ústí nad Labem

e-mail: grisova@muzeumusti.cz

tel.: (+420) 475 210 937

<https://www.muzeumusti.cz/info/muzejni-publikace/>

Distribuce / *Distribution*: muzeumusti@muzeumusti.cz

E-shop: <https://www.muzeumusti.cz/obchod/>

Překlady / *Übersetzungen*: Hanka Sedláček, Daniel Kratochvíl

Ilustrace na obálce/ *Umschlagbild*: Most na mapě Čech Mikuláše Klaudyána z roku 1518
/ Brück auf der Klaudyans Karte von Böhmen aus dem Jahr 1518. SOA Litoměřice.

Obálka, grafická úprava, sazba / *Umschlag, graphische Gestaltung, Satz*:

FKK Company, v. o. s., Ústí nad Labem

Tisk / *Druck*: Ústecké tiskárny, s. r. o., Ústí nad Labem

Toto číslo vyšlo 13. 12. 2024 / *Diese Ausgabe erschien am 13. 12. 2024*

© Oblastní muzeum v Ústí nad Labem

Studie a materiály

Studien und Materialien

Pramenná základna pro výzkum dějin „starého města“ Mostu na sklonku své existence. (Především nad vizuálními prameny)¹

Eva Semotanová - Martin Myšička - Josef Märč

Předložený text se soustředí na problematiku mapování různorodých typů pramenů pro zaniklou městskou krajinu Mostu/Mostecka a jejich potenciální využití. „Starý Most“ se představuje jako místo paměti, místo rozmanitých pamětí a způsobů vzpomínání, které leckdy měly charakter souboje: nacionálního, sociálního, ideologického, stylu života... I přes přesahy do dějin středověkých a novověkých se zaměřujeme především na „sklonek existence starého města.“ Tím rozumíme situaci po druhé světové válce, a zejména od konce 50. let 20. století, kdy začalo být zjevné, že staré město bude ustupovat potřebě vytěžit mocné uhelné ložisko. Definitivně bylo o konečném zániku starého města rozhodnuto roku 1964. Zároveň lze počátky sklonku existence hledat již na konci 19. století, tedy v době, kdy hnědé uhlí a na něj návazné projekty umožnily další rozvoj města pod praporem industrializace, která přinesla také určité formy bourání (následky pohybů kuřivky, asanace radnice). Studie nakonec mapuje především město na nejstarších vyobrazeních, mapové prameny, filmová svědectví (primárně spjatá s Františkem Lukášem)² a vzpomínky pamětníků s přihlédnutím k literatuře i vybraným archivním zdrojům. Vzhledem k probíhajícím změnám v mosteckém Oblastním muzeu a galerii se text podrobněji nezabývá jeho cenými sbírkami,³ těm by mělo být věnováno samostatné pokračování.

Problematika využití pramenů pro zaniklou městskou krajinu

Základní stavební kameny studia urbánního vývoje „starého města“ Mostu jsou založeny na pečlivé a důkladné heuristice - vyhledání pramenů (zdrojů), které mohou poskytnout údaje o studovaném tématu, a následně na jejich analýze, kritice a interpretaci.

Objektivita pramenů, jejich výpovědní hodnota, rozsah, přesnost a spolehlivost obsažených údajů je dána dobou vzniku, úrovní soudobého poznání a roz-

1 Tento článek vznikl z prostředků Programu NAKI III, projekt Most - město, které nezaniklo; číslo DH23P03OVV048. Termín „Starý Most, staré město“ je v textu používán jako označení původní historické zástavby na základě středověkého půdorysu, dnes již neexistující. Dále již používáno bez uvozovek.

2 Františku Lukášovi bychom v dohledné době rádi věnovali samostatnou studii, pokud se nepodaří získat Lukášovu osobní pozůstalost, studie se zaměří na vztah Lukášových snímků a dobové atmosféry, především normalizační.

3 Sbírkky jsou tvořeny podsbírkami Výtvarné umění, Grafika, Fotografie, Negativy, Pohlednice, Filmy, Místní tisky apod. a v době vzniku textu procházely rozsáhlou revizí. Značná část fotografií a pohlednic prochází pro potřeby projektu digitalizací a bude dostupná v rámci výsledků Programu NAKI III.

vojem souvisejících oborů. Rovněž tak účelem vzniku pramene a jeho povahou – spíše institucionální, individuální, vědecký, umělecký a tak dále, v neposlední řadě pak tvůrcem pramene samým jako subjektem, vybaveným určitým zadáním, schopnostmi a vědomostmi.

Typologie těchto pramenů je velmi obsáhlá a pestrá. Lze je rozdělit podle původu (památky, pozůstatky a tradice, prameny), podle formálních znaků (písemné, nepsané, ústní), podle typu (písemné, ústní, kartografické, obrazové, hmotné) a dle obsahu (společnost, ekonomika, vědomí, tradice). Uvedená kritéria se v mnoha případech prolínají. V této studii budou analyzovány především kartografické, obrazové (ikonické), statistické a hmotné prameny a možnosti orální historie.

Město na nejstarších vyobrazeních

Nejstarší obrazové prameny zachycující město pocházejí z přelomu 16. a 17. století, od poloviny 18. století pak jejich počet pozvolna narůstá. Při jejich interpretaci je třeba postupovat s obezřetností, nezbytná je komparace s dalšími typy pramenů, především písemnými.

Z období kolem roku 1600 pocházejí nejstarší vyobrazení českých měst. Mostecká historiografie má k dispozici hned dvě vzniklá v rozmezí zhruba jednoho desetiletí. Votivní obraz opata Wolfganga Selendera lze datovat do 90. let 16. století. Zobrazuje událost z období husitských válek, kdy se dne 5. srpna 1421 střetlo husitské vojsko pod vedením kněze Jana Želivského s oddíly míšeňského markraběte.⁴ Malíř zachytil bitvu při pohledu od východu s městem a hradem v pozadí, přičemž historici se přiklánějí k názoru, že bitva byla svedena severozápadně od Mostu. Tuto kompozici zvolil autor záměrně, aby rozvinul za válečníky panorama města s hradem, táborem husitů i zahražanským klášterem. Stavby ve městě, které jsou zachyceny, odpovídají svým vzhledem však konci 16. století, to jest děkanský kostel s nedostavěnou věží či klášter magdalenitek intra muros postavený až po husitských válkách.

Mnohem podrobnější a realističtější obraz Mostu zachytil na své vedutě z roku 1602 Jan Willenberg (1571–1613).⁵ Také on zobrazil město ve směru od východu, patrně ze svahu kopce Špičák. Pozdější veduty jsou směřovány ze severovýchodní strany, kdy Zámecká hora (Hněvín) vystupuje symetricky přímo za městem. Willenberg zakreslil pás dvojích hradeb s věžemi a branami, dominanty města, především děkanský kostel v právě dokončenou věží, další církevní objekty a radnici. Na východě a na sever od města se rozkládá Václavské předměstí s kostelem svatého Václava s křižovnickou komendou. Pražské předměstí leží na jihu města před Pražskou branou s cestou vedoucí ke špitálu svatého Ducha s gotickým kostelíkem. Klášter magdalenitek intra muros je na rytině umístěný na východním úpatí Širokého vrchu, geograficky přesně by však měl ležet blíže k městu. Na vedutě není zachycen kostel svatě Anny, který v roce 1583 vyhořel,

⁴ Reprodukce in: *Historický atlas měst České republiky*, sv. 26 Most, Praha 2014, mapový list č. 51, obr. č. 118.

⁵ Tamtéž, mapový list č. 52, obr. č. 119.

a byl obnoven až po vzniku veduty (1610–1612). Na západní straně města chybí kapucínský klášter založený také o několik let později (1616). Třetí dosud známou vedutou je takzvaný „Zahražanský zázrak“ patrně z konce 17. století.⁶

V ambitu areálu kostela Bolesné Panny Marie v Bohosudově se nachází nástěnná malba z 18. století.⁷ Je zjevné, že její autor použil jako předlohu právě Willenbergovu vedutu, čemuž napovídá shodná kompozice a také chybějící objekty, které v době vzniku malby již v Mostě stály.

Z poloviny 18. století pochází veduta, kterou vytvořil slezský kreslíř a kartograf Friedrich Bernard Werner (1690–1776).⁸ Její originál uložený ve Vratislavi byl zničen za druhé světové války. Severovýchodní pohled na město obsahuje několik nepřesností. Za Mostem zcela chybí Zámecký vrch, řeka Bílina přitéká na obraze k městu zprava, to jest ze severu, ve skutečnosti přicházela od severozápadu a oddělovala město a křižovnickou komendu s kostelem svatého Václava. Rovněž děkanský a minoritský kostel jsou, pravděpodobně z estetického důvodu, pootočený. Mimo to jsou uvedeny chybné popisky několika zachycených objektů. Most od severovýchodu zobrazuje rovněž olejomalba datovaná do roku 1770.⁹ Město je zde zachyceno bez předměstské zástavby pouze se schematickým opevněním a zcela chybí řeka Bílina, která protékala kolem východních hradeb. Variace tohoto námětu obsahují i o něco mladší veduty malířů A. Jungmanna, G. Waldenburga a Johanna Antona Venuta, které vznikaly do poloviny 19. století.¹⁰

Další rytina z 18. století zachycuje poněkud schematický pohled na Most od východu.¹¹ Vyobrazení však obsahuje několik topografických nepřesností. Stejně tak nepřesná je olejomalba z 18. století zachycující výjev vyvraždění jeptišek ze zahražanského kláštera husity.¹² Obraz znázorňuje událost z období středověku, umělecké ztvárnění je však provedeno v barokním duchu. Rovněž je době vzniku obrazu poplatná i podoba vlastního města. Zachycené dominanty mají vzhled daný přestavbami po třicetileté válce, některé v době husitství ani neexistovaly. Nereálná je i samotná lokalizace kláštera mimo město. Panorama Mostu tak, jak je zachyceno na malbě, neodpovídá pohledu od jihu, ale spíše od jihu, či dokonce jihovýchodu. Toto vyobrazení se nejspíše drželo tradice pohledu na Most ze (severo)východní strany, při kterém vyniknou všechny významné městské stavby a kopec s hradem nad městem při něm dotváří důstojnou kulisu.

6 Obraz známý též jako *Vražda jeptišek* měl pohnutý osud i ve 20. a 21. století, často využívaný během mosteckých slavností, po vzniku ČSR z Mostu „zmizel“, aby se tam zhruba po 100 letech vrátil. <https://www.muzeummost.cz/cz/vystavy-akce/obrazvrazdajeptisek> [07.07.2024].

7 *Historický atlas měst*, obr. č. 10.

8 Tamtéž, obr. č. 9.

9 *Historický atlas měst*, mapový list č. 54, obr. č. 121.

10 Tamtéž, obr. 13, mapový list č. 55, obr. č. 122, mapový list č. 56, obr. č. 124, mapový list č. 57, obr. č. 125 a 126.

11 *Historický atlas měst*, obr. č. 11.

12 Tamtéž, mapový list č. 53, obr. č. 120.

Na počátku 19. století vznikla mědirytina zachycující okolí Mostu od jihu, respektive jihozápadu.¹³ Pohled z tohoto směru však neumožňoval naplno zachytit městské panorama.

Kolem roku 1839 vznikl akvarel, který jako první zachycuje město nikoliv zdálky, ale intra muros, konkrétně takzvané III. náměstí.¹⁴ Obraz vykazuje jistá zkreslení, neboť věž klášterního piaristického kostela Narození Panny Marie je zde nakreslena na pravé, severní straně, ačkoliv se nacházela na straně jižní. Obytné domy jsou zde zachyceny ještě před přestavbami a demolicemi v 19. století.

Historické centrum města podrobně zobrazují tři kresby Adama Slowikowského (1805?-?) z roku 1878.¹⁵ Zachyceno je na nich I. náměstí krátce před zbořením renesanční radnice a tři přilehlých domů s podloubím a následnou výstavbou soudní budovy. V pozadí je zřetelná Zámecká hora s restaurací Švýcarská bouda, která byla přenesena ze zámku Jezeří. Na druhé kresbě se nachází II. náměstí a třetí obraz tohoto autora představuje pohled na Most z věže kostela svatého Václava, to jest od severu.¹⁶

Most býval po dlouhé období zachycován z východního směru, aby vynikla monumentalita městského panoramatu v kombinaci s krajinným rámcem. Rytina z roku 1859 zachycuje jako první město naopak od západu z vrchu Hněvína z ptačího pohledu.¹⁷ V roce 1880 vznikl další pohled na město z Hněvína, který zachycuje okolí Mostu ještě nepříliš dotčené průmyslovým rozvojem, na rozdíl od záběrů z pozdějších let.¹⁸

Důležitým zdrojem pro poznání podoby Mostu jsou i vyobrazení 19. a první poloviny 20. století. Mezi nimi vyniká dílo naivistického Henricha Loose (1859–1932), který ve svých výtvorech zachycoval Most svého dětství a dospívání.¹⁹

V roce 1936 vznikla kolorovaná perokresba zachycující město Most a jeho okolí na panoramatickém vyobrazení z Hněvína.²⁰ Tento pohled již zachycuje Most jako industriální centrum obklopené průmyslovými podniky a uhelnými doly. Jedná se o jednu z posledních kreseb podrobně dokumentujících město Most, neboť tuto funkci převzala fotografie.

Paměťové instituce a písemné prameny

Písemné prameny zachycující zánik města Mostu uložené v českých archívech vznikly nejen činností veřejných institucí všech úrovní veřejné správy, ale mno-

13 Tamtéž, mapový list č. 55, obr. č. 123.

14 Tamtéž, mapový list č. 58, obr. č. 127.

15 Tamtéž, obr. č. 15, 16 a 17.

16 https://www.cesonline.cz/arl-ces/cs/detail-ces_us_cat-psb0001495-15-Vytvarneho-umeni/ [07.04.2024].

17 SOKA Most, fond Šbirka fotografií a grafik okresu Most, sign. Most/I/A/1.

18 *Historický atlas měst*, obr. č. 18.

19 Michal B. SOUKUP, *Vyprávění Heinricha Loose o starém Mostě, slovem i obrazem. I. část, Pod Hněvínem. Historií a přírodou Mostecka 5*, 2021, s. 16–18, TÝŽ, *Vyprávění Heinricha Loose o starém Mostě, slovem i obrazem. II. část, Pod Hněvínem. Historií a přírodou Mostecka 6*, 2022, s. 24–25.

20 *Historický atlas měst*, obr. č. 74.

hé pocházejí též z aktivit soukromých osob. Část z nich byla inventarizací veřejnosti zpřístupněna teprve v posledních letech.

Pochopitelně nejširší záběr pramenů nabízejí fondy uložené ve Státním okresním archivu Most. Stěžejní jsou v tomto směru archivní fondy Městský národní výbor Most (č. NAD 130) a Okresní národní výbor Most (č. NAD 207). Fond MěNV Most nabízí rozsáhlou škálu pramenů úřední provenience. Ať už se jedná o přípravu na likvidaci města,²¹ postup demoličních prací²² nebo dokumentaci a záchranu zdejších památek²³ včetně realizace přesunu děkanského kostela²⁴ nebo stavebně historického průzkumu městského jádra.²⁵ Ucelený komplex pak podávají jednotlivé části projektu vysídlení a demolice Mostu obsahující detailní popisy a nákresy jednotlivých demolovaných objektů.²⁶ Ještě rozsáhlejší agendou je stavební dokumentace jednotlivých objektů ve starém Mostě zachycující jejich stavební vývoj po druhé světové válce.²⁷

Obdobně pestré množství písemností obsahuje fond Okresní národní výbor Most,²⁸ zejména pak odbor územního plánování a výstavby ONV Most. Zde jsou pramennou základnou především jednání vládní komise pro likvidaci starého a dostavbu nového Mostu, korespondence s úřady místní, krajské a celostátní působnosti, s politickými orgány Komunistické strany Československa a s podniky dotčenými likvidací provozoven. Podnikové archiválie se dotýkají především plánovaných demolic a organizačního zajištění náhradní výstavby, případně stěhování do provizorních prostor. Odbor dopravy pak obsahuje rozsáhlou agendu výstavby koridoru inženýrských sítí, který v podstatě určil hranici mezi starým a novým Mostem. Tím, že se likvidace a přesun dotýkaly veškerého života ve městě, nalezneme související podklady také v dalších částech fondu. Odbor kultury tak například obsahuje dokumenty k zajištění památkové péče při likvidaci starého města, demolicím církevních objektů a zajištění přesunu mobiliáře, odbor zdravotnictví k výstavbě nové nemocnice, odbor plánovací k zajištění

21 SOkA Most, fond Městský národní výbor Most, inv. č. 860, karton č. 76, Most. Likvidační záměr (technická zpráva, textové a grafické přílohy) 1963; tamtéž, inv. č. 847, karton č. 74, Příprava a projednání likvidačního záměru města 1962-1963; tamtéž, inv. č. 852, karton č. 74, Počátky likvidace města (připomínky, výhled) 1965-1966.

22 Tamtéž, inv. č. 857, karton č. 74, Seznamy zbořených objektů (k.ú. Most, Rudolice) 1965-1979; tamtéž, inv. č. 859, kartony č. 74-75, Rozhodnutí o zboření objektů dle vládního usnesení. č. 180/1964 1965-1984.

23 Tamtéž, inv. č. 869, karton č. 99, Problematika dokumentace památek a základního výzkumu města 1965; inv. č. 870, karton č. 99, Soupis objektů a architektonickými detaily vhodnými pro záchranu 1975.

24 Tamtéž, inv. č. 871, karton č. 99, Přesun děkanského kostela Nanebevzetí Panny Marie 1969-1985.

25 Tamtéž, inv. č. 879, kartony č. 100-103, Stavebně historický průzkum městského jádra.

26 Tamtéž, inv. č. 865, kartony č. 78-96, Projekt vysídlení a demolice Mostu 1965-1977.

27 Tamtéž, inv. č. 880, kartony č. 104-132, Stavební záležitosti domů - Most 1945-1990.

28 SOkA Most, fond Okresní národní výbor Most. Inventář k danému fondu nebyl v době vzniku tohoto textu dokončen, takže jednotlivé archiválie nejsou dosud opatřeny definitivními inventárnými čísly. Stav inventarizace však již umožňuje jejich badatelské využití.

přesunu výrobních provozoven a služeb ze starého města či agendu takzvané komplexní bytové výstavby k zajištění obnovy bytového fondu. Postup demoličních prací na jedné a staveních na druhé straně a jejich změny oproti plánům byl rovněž pravidelně projednáván radou ONV, jejíž zápisy z jednání obsahují i příslušné přílohy. Fond taktéž obsahuje mapové podklady pro plánování nového města včetně směrných územních plánů.

Pro předválečné období je co do využití pro stavební vývoj zásadní fond Archiv města Mostu (č. NAD 127). Z rozsáhlého písemného materiálu je na místě vyzdvihnout téměř kompletně dochovanou stavební dokumentaci k objektům starého města, která zahrnuje období od 60. let 19. století do závěru druhé světové války.²⁹ Pro zachycení urbanistického vývoje města z období okupace jsou pak významné plány a podklady pro výstavbu (částečně realizovaných) nových sídlišť pro německé zaměstnance.³⁰ O mapové části tohoto fondu je pojednáno podrobněji v kapitole Mapové prameny.

Stavební plány domů, nikoliv však v takovém rozsahu, obsahuje též fond Berní správa Most (č. NAD 233). Součástí některých dochovaných daňových příznání z let 1946–1948 je coby příloha vložena stavební dokumentace.³¹ Jedná se o novostavby realizované cca od 30. let 20. století, které byly dočasně osvobozeny od platby daně z nemovitosti. Většina těchto objektů byla postavena v místech nezasazených pozdější důlní těžbou.

Písemnosti úřední proveniencie nejsou jediné, které zachycují poslední fázi existence starého Mostu. Také dva osobní fondy obsahují archiválie, které lze k danému tématu využít. Akademický sochař a restaurátor Bořivoj Rak věnoval Státnímu okresnímu archivu Most svůj osobní fond (č. NAD 808) a pozůstalost historičky umění Heide Mannlové Rakové (č. NAD 802). Jeho osobní fond obsahuje fotografie³² a restaurátorské zprávy týkající se děkanského kostela³³ a jeho mobiliáře³⁴ a také soch a dalších artefaktů, které byly přesunuty ze starého Mostu.³⁵ V pozůstalosti Heide Mannlové Rakové se pak nacházejí podklady k dějinám architektonického vývoje města Mostu či vývoji děkanského kostela v Mostě.³⁶

29 SOKA Most, fond Archiv města Most, inv. č. 4666, kartony č. 393–439, Stavební spisy a plány obytných domů v Mostě. Kromě obytných staveb fond obsahuje dokumentaci k dalším budovám a areálům, jako jsou sídla úřadů, bank, hotelů, průmyslové, vojenské, církevní, vzdělávací a jiné instituce.

30 SOKA Most, fond Archiv města Most, inv. č. 5497–5499, karton č. 522, Zastavovací plány 1941–1944; tamtéž inv. č. 5506–5510, karton č. 523–524, Výstavby sídlišť 1939–1943.

31 SOKA Most, fond Berní správa Most, inv. č. 7, kartony č. 167–199, Most – Daňové záležitosti domů.

32 SOKA Most, fond Rak, Bořivoj, kartony č. 7–9, Fotodokumentace děkanského kostela.

33 Tamtéž, karton č. 6, Restaurátorské služby v kostele.

34 Tamtéž, karton č. 7, Interiér kostela – mobiliář.

35 Tamtéž, karton č. 10, Sochy a jiné plastiky.

36 SOKA Most, fond Mannlová Raková, Heide. Osobní fond není dosud inventarizován, je však možné jej v omezené míře využít ke studiu.

Státní okresní archiv Most disponuje též rozsáhlou Sbírkou fotografií a grafik okresu Most (č. NAD 239). Zhruba polovina ze 40 500 fotografií, pohlednic a jejich reprodukcí má vztah k městu Mostu, ovšem jen menší část z nich zobrazuje staré město.³⁷ Ze sbírky vyniká soubor fotografické dokumentace, kterou pořizovalo Krajské středisko památkové péče Ústí nad Labem v období před likvidací. Většina ulic a objektů určených k zániku byla zdokumentována sice zevrubně, mnohdy ale až krátce před demolicí, jejíž očekávání se na jejich stavu spíše více než méně projevilo.

Z fondů uložených ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích je pro období zániku města Mostu stěžejním fondem Severočeský krajský národní výbor Ústí nad Labem (NAD č. 668). Obsahuje především dokumentaci (korespondence, zápisy, hlášení) z období přípravy a zahájení demolice města Mostu.³⁸ Z následné výstavby nových objektů obsahuje fond rozsáhlou dokumentaci ke stavbě nemocnice v Mostě.³⁹

Archiv Národního muzea spravuje rozsáhlou osobní pozůstalost Dobroslavvy a Václava Menclových (NAD č. 249), z nichž část je zpřístupněna.⁴⁰ Historik umění Václav Mencl se v 60. letech podílel na architektonickém průzkumu historického jádra města Mostu. Obsahem fondu jsou převážně práce manželů Menclových (nepublikované rukopisy, články, přednášky, referáty a podobně), dále deníky z cest, mapy, rozpočty na knihy nebo kresby (B. Menclové). Neuspořádaná zůstává část plánů, skic a negativů.

Nejnovější bádání

Historiografie města Mostu je v posledních zhruba patnácti letech zaměřena zejména na dva okruhy. Pro období novodobých dějin je v popředí zájmu především pohled na zánik původního města a vývoj nového Mostu. Již 60 let staré rozhodnutí o demolicí města a jeho následky se stalo tématem pro badatele, kteří už mnohdy osobní zkušenost se zmizelým městem nemají. Zatímco v předchozích desetiletích mohli být hlavními zdroji pamětníci, případně oficiálně publikované zdroje, nyní se již historici mohou opřít o stále se rozšiřující základnu dobových pramenů úřední provenience, která je v archivech průběžně zpřístupňována odborné veřejnosti. Zániku města a výstavbě nového sídla se pravidelně v posledním období věnuje Matěj Spurný. Jeho zájem je rozkročen

37 Inventarizace Sbírkou fotografií a grafik okresu Most stále probíhá, proto v době vzniku textu nebyly relevantní údaje k dispozici.

38 SOA Litoměřice, fond Severočeský krajský národní výbor Ústí nad Labem, inv. č. 2, karton č. 9, Vládní komise pro koordinaci likvidace a dostavby města Mostu 1960–1964; tamtéž, inv. č. 123, karton č. 598, Likvidace města Mostu 1964–1965; tamtéž, inv. č. 270, karton č. 733, Likvidace Mostu 1964–1968.

39 Tamtéž, Výstavba nemocnice v Mostě 1968–1977, inv. č. 839, kartony č. 1540–1543.

40 Archiv Národního muzea, fond Menclovi Dobroslava a Václav; viz Kateřina PAŘÍZKOVÁ, *Život a dílo Dobroslavvy a Václava Menclových v archivních fondech České a Slovenské republiky*, Časopis Národního muzea. Řada historická 187, 2018, č. 3–4, s. 3–26.

od syntézy dobové propagandy⁴¹ až po osudy památkově chráněných objektů a uměleckých artefaktů.⁴² Pohled na radikální proměnu města přináší jeho publikace *Most do budoucnosti*.⁴³ Výsledky jeho bádání jsou přístupné i zahraničním čtenářům.⁴⁴

Nejnovější monografie srovnávající urbanismus starého a nového města vznikla za spolupráce Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Ústí nad Labem a Oblastního muzea a galerie v Mostě.⁴⁵ Území zaniklého města se věnuje i dvoudílná publikace *Paměť krajiny Ústeckého kraje ukrytá v mapových archivech*.⁴⁶ Těto práci předcházela 26. svazek edice *Historický atlas měst České republiky* věnovaný Mostu prezentující mimo jiné širokou škálu pramenů ke stavebnímu vývoji města.⁴⁷ Vznikly též práce věnující se urbanismu období raného novověku⁴⁸ i období okupace.⁴⁹ Z dalších statí je třeba na tomto místě jmenovat práci Jaroslava Davida, který si všímá jednak zachování, respektive využití původních toponym starého města v novém Mostě⁵⁰ a rovněž referování o demolici Mostu v oficiálním stranickém tisku.⁵¹ Tématu zániku starého města se věnoval i Karel Kibic.⁵² Hodnotu spíše samotného pra-

41 Matěj SPURNÝ, *Ustup, černé město, městu zelenému: ospravedlnění likvidace starého Mostu mezi komunistickou utopií a moderní technokracií*, Dějiny a současnost 36, 2014, č. 3, s. 22–25.

42 TÝŽ, *Herci díla zkázy: demolice starého Mostu a role památkové péče*, Zprávy památkové péče 76, 2016, č. 3, s. 251–264.

43 TÝŽ, *Most do budoucnosti: laboratoř socialistické modernity na severu Čech*, Praha 2016.

44 TÝŽ, *Stadtutopie mit Verspätung: Pläne, Bilder und Realität einer sozialistischen Stadt in den 1960er und 1970er Jahren am Beispiel des nordböhmisches Most*, Bohemia: Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder. A Journal of History and Civilisation in East Central Europe 57, 2017, č. 1, s. 82–114. TÝŽ, *Making the Most of tomorrow: a laboratory of socialist modernity in Czechoslovakia*, Praha 2019.

45 Petra ANDREJCHOVÁ a kol., *Most, zánik a zrození*, Most 2022.

46 Kol. autorů, *Paměť krajiny Ústeckého kraje ukrytá v mapových archivech*, Ústí nad Labem 2015.

47 *Historický atlas měst*.

48 Tomáš PAVLÍČEK, *Poznámka k urbanistickému a architektonickému vývoji královského města Mostu a okolí od počátku 17. století do 20. století se zvláštním zřetelem k vývoji v barokní éře*, in: Jitka ŠREJBEROVÁ (ed.), *Příběh starého Mostu: na památku Heide Mannlové Rakové: sborník příspěvků u příležitosti výstavy Příběh starého Mostu*, Oblastní muzeum a galerie v Mostě, 23. října 2020 – 17. ledna 2021, Most 2020, s. 91–102.

49 Michal PAVLÍČEK, *Bytové kolonie v Mostě a Litvinově realizované německou správou v letech 1939–1945*, in: *Věda a technika v českých zemích v období 2. světové války*, Praha 2009, s. 104–113.

50 Jaroslav DAVID, *Přesouvání paměti místa prostřednictvím toponymie: na příkladu města Most*, in: *Toponyma: kulturní dědictví a paměť míst*, Ostrava 2016, s. 78–86.

51 Jaroslav DAVID - Jana DAVIDOVÁ-GLOGAROVÁ, *Most - bourání města jako obraz stavu společnosti v zrcadle analýzy publicistiky Rudého práva*, in: *Příroda vs. industriál: vytváření prostoru v literatuře a výtvarném umění*, Ostrava 2016, s. 205–224.

52 Karel KIBIC, *Ke zboření města Mostu*, Zprávy památkové péče 77, 2017, č. 6, s. 705–712.

mene mají publikované vzpomínky jednoho z hlavních architektů nového centra města Mostu ing. Václava Krejčího.⁵³ K populárně-naučným dílům je třeba počítat knihy Josefa Lance, ve kterých autor uveřejnil vlastní mnohdy cenné, neboť jinými fotografy nezachycené, záběry starého města.⁵⁴

Další část autorů se pak zaměřuje na raně novověké i novodobé osudy mosteckého děkanského kostela. Zájem o kostel Nanebevzetí Panny Marie je dlouhodobý ať už se jedná o okolnosti jeho stavební obnovy, novodobého přesunu nebo uměleckých artefaktů. K 500. výročí položení základního kamene kostela (1517) proběhla v Mostě konference s tématy dějiny umění, historie i archeologie. Příspěvky zde přednesené byly následně publikovány.⁵⁵ Kostel byl rovněž námětem většiny příspěvků sborníku věnovaného historičce umění Heide Mannlové Rakové.⁵⁶

Vznikly také další práce, některé mapují vývoj kostela z pohledu dějin umění.⁵⁷ Okolnosti přípravy stavby mosteckého kostela zasadil do širšího evropského kontextu Jan Hrdina.⁵⁸ Zajímavé poznatky k zákulisi přesunu kostela přinesl ve svém rozsáhlém textu Josef Vávra.⁵⁹

Dějiny Mostu byly v posledních letech námětem i dalším autorům. Pro nejstarší období není možno opomenout poslední práci Tomáše Velímského, který se dlouhodobě zabývá Mostem v raném i vrcholném středověku.⁶⁰ K dějinám Mostu v raném novověku přispěla Lenka Vodrážková, která se zabývala městskými kronikami.⁶¹ Pro období moderních dějin zpracoval Michal

53 Václav KREJČÍ, *Most. Zánik historického města, výstavba nového města. Z deníku architekta Václava Krejčího*, Ústí nad Labem 2008.

54 Josef LANC, *Královské město Most, město uhlím prokleté*, Praha 2018. TÝŽ, *Návraty do královského města Most*, Praha 2020.

55 Kol. autorů, *500 let kostela Nanebevzetí Panny Marie v Mostě. Příspěvky z mezinárodní konference v rámci přeshraničního projektu „Mostecký dóm má 500 let“* 12. 10. 2017, Most 2018.

56 Jitka ŠREJBEROVÁ (ed.), *Příběh starého Mostu*.

57 Michaela OTTOVÁ – Jan ROYT, *Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Mostě v době konfesních změn (1517-1594)*, Ústí nad Labem 2014. Vít HONYS – Jiří BUREŠ, *Vitraje chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Mostě*, Ústí nad Labem 2010.

58 Jan HRDINA, *Stavba chrámu sv. Petra v Římě, farní kostel v Mostě a poslední velká odpustková kampaň před reformací v letech 1517-1519 v dialogu pramenů rukopisných a tištěných*, in: *Knihovník, zbožnost, konfese v zemích Koruny české doby poděbradské a jagellonské*, Praha 2018, s. 109-137.

59 Josef VÁVRA, *Než se svatí pohnuli aneb pohled do zákulisi příprav přesunu kostela Nanebevzetí Panny Marie v Mostě. 1. část*, Sborník Archivu bezpečnostních složek 18, 2020, s. 155-209. TÝŽ, *Než se svatí pohnuli aneb pohled do zákulisi příprav přesunu kostela Nanebevzetí Panny Marie v Mostě. 2. část*, Sborník Archivu bezpečnostních složek 19, 2021, s. 129-167.

60 Tomáš VELÍMSKÝ, *Jimi země česká stála. Soubor studií k českým elitám raného a vrcholného středověku*, Praha 2023, s. 167-177.

61 Lenka VODRÁŽKOVÁ, *Městské kroniky Jáchymova a Mostu v kontextu městské historiografie severozápadních Čech předbělohorské doby*, in: Zdeněk HOJDA – Jan KAHUDA – Zdeňka KOKOŠKOVÁ (edd.), *Z archivu ke studentům a zase zpět: věnováno Ivaně Ebelové k životnímu jubileu*, Praha 2021, s. 183-197.

B. Soukup historii městského muzea coby významné regionální pamětové instituce.⁶²

Mapové prameny. Typologie a příklady

Kartografické prameny (staré mapy a plány) mohou být zároveň památkou a mají-li jiný než mapový obsah (textové komentáře, parerga nebo obsáhlejší vyobrazení) též písemným či obrazovým pramenem. Ve výzkumu městské topografie patří k významným dokumentům, přesnost těchto pramenů je však velmi relativní. Zvyšuje se od 19. století s postupným zdokonalováním kartografických zobrazovacích metod, geodetických a astronomických přístrojů, tiskařských technik a technologií. Jejich obsah a způsob zpracování tehdy výrazně ovlivnily katastrální a topografické mapy.

Starý Most je zachycen na několika typech mapových pramenů, které se dochovaly v různých pamětových institucích či ve sbírkách soukromých sběratelů. Mnohé z nich jsou přístupné online na různých webových portálech, některé, vhodné především pro studium urbanistického vývoje města a jeho topografie, byly formou reprodukce publikovány roku 2014 v *Historickém atlasu České republiky*, sv. č. 26 Most.⁶³

Jedná se především o přehledné tištěné mapy Čech od 16. do počátku 18. století, zachycující polohu města v krajině, jeho charakteristiku mapovými znaky a od 17. století většinou také příslušnost ke kraji v rámci platného krajského zřízení. Dochovalo se rovněž několik rukopisných map, zpracovaných pro úřední a hospodářské účely, znázorňujících jednoduchým způsobem půdorys města nebo jeho panorama k určitému datu. Po vzniku mnohalistových topografických map, zejména vojenských a topografických mapování středních měřítek (první vojenské mapování a jeho reambulace již pro léta 1780–1783) a katastrálních map velkých měřítek (od map stabilního katastru z první poloviny 19. století) přehledné mapy postupně ztrácejí pro studium krajiny Mostu svůj význam; topografické a katastrální mapy totiž na rozdíl od přehledných map umožňují sledovat krajinné schéma města s okolím, fáze vývoje městského půdorysu a jeho proměny v daných časových etapách a komparovat jednotlivé milníky růstu městského prostoru s jinými městskými lokalitami.

Po roce 1945 je Most s okolím zachycen i na dalších mapách, z nichž je zajímavá mnohalistová topografická mapa Topo S-1952 v měřítku 1: 10 000, která vznikala v letech 1953–1957 a zachycovala krajinu před zásahy státu v oblasti zemědělství (scelování pozemků, rozorávání cest a mezí) nebo důlní činnosti a dále pak Státní mapa odvozená z roku 1950 v měřítku 1: 5 000. Od první poloviny 20. století se rovněž dochovaly v časových řadách svislé letecké snímky Mostu, a to k létům 1938, 1953 (starý Most), 1973, 1995 a 2013 (prostor starého Mostu a nový Most).

⁶² Michal B. SOUKUP, *130 let muzea v Mostě*, Most 2018.

⁶³ *Historický atlas měst*. Zde metadata k reprodukcím včetně uložení v pamětových institucích.

Nejvýznamnější jsou pro urbanistický (územní a stavební) rozvoj města plány velkých měřítek. Počet městských plánů, rukopisných nebo tištěných, však rostl v českých zemích až na výjimky (Praha, Brno, Olomouc) ve větším počtu teprve od 19. století, a to ve městech, aspirujících na velkoměstské nebo průmyslové aglomerace (zejména Praha, Brno, Olomouc, Plzeň, Ústí nad Labem, Ostrava a podobně). V případě Mostu zachycují plány jeho půdorys, místopis a další topografické údaje včetně významných budov veřejného, hospodářského a kulturního života; ty jsou nejprve popsány stručně přímo v zákresu města, později podrobněji v mapových legendách. Starší, většinou rukopisné plány do počátku 19. století, jsou vzácné a omezují se na schematické znázornění městského půdorysu. Přesto lze v případě Mostu sledovat na plánech městskou topografii včetně názvů veřejných prostranství poměrně souvisle již v 19. století, později též na směrných územních a zastavovacích plánech.

Zásadním hlediskem pro posouzení výpovědní kvality těchto pramenů je jejich hodnota jako cimelií (cenností; pro Most mapová díla do počátku 19. století mimo první vojenské mapování), šíře tematického obsahu, podrobnost a přesnost znázornění městského areálu a zachycení popisu (místních a pomístních jmen a názvů veřejných prostranství).

Samostatnou kapitolu tvoří rekonstrukční mapy Mostu, zvláště pro období středověku a raného novověku, zpracované odborníky na základě archivních a archeologických pramenů.⁶⁴ Tyto mapy lze komparovat s nejnovějšími poznatky o vývoji města a případně je revidovat. Po zániku starého Mostu se pozornost soustřeďuje také na tematiku zaniklých sídel na Mostecku, proměny historického land use a rekultivaci krajiny po těžbě, a to nejen formou rekonstrukčních map, ale nejnověji také 3D modelů a dalších metod kartografického modelování.

Most na vybraných přehledných tištěných mapách Čech od 16. do počátku 18. století

Most je zakreslen již na první samostatné tištěné mapě Čech Mikuláše Klauďána z roku 1518. Kolorovaná mapa je orientována k jihu a schematicky znázorňuje lesy a pohoří, říční síť, hlavní zemské stezky s vyznačením vzdáleností v mílich, hrady a česká města, rozlišená mapovými značkami na královská a poddanská, kališnická a katolická a na městečka. Most se nachází díky orientaci mapy v pravém dolním rohu mapové kresby s českým názvem Most a se znaky pro katolické královské město, jímž bylo již v husitské době. V blízkosti Klauďán zaznamenal znak pro hrad s popiskou *hrad*.⁶⁵

Na další samostatné mapě Čech, Crigingerově z roku 1568,⁶⁶ je Most zachycen nestandardizovaným obrazovým mapovým znakem (shluk symbolů budov, charakterizujících město) a zeměpisnými jmény *Most* a *Brücks*. Jihozápadně od měs-

64 Některé mapové rekonstrukce jsou publikované tamtéž.

65 Místopis a mapové znaky na Klauďánově mapě Čech viz Karel KUCHAR, *Vývoj mapového zobrazení území Československé republiky 1*, Mapy českých zemí do poloviny 18. století, Praha 1959, s. 10.

66 Eva NOVOTNÁ, *Crigingerovy mapy v Mapové sbírce PřF UK*, Praha 2017, online, dostupné z [criginger.pdf \(cuni.cz\)](https://criginger.pdf.cuni.cz) [07.04.2024].

ta je zakreslen vrch s hradem Hněvín, avšak bez popisu. Aretinova mapa Čech z roku 1619⁶⁷ (nejlépe s ohledem na čitelnost ve vydání Daniela Vusína 1665) znázorňuje Most v Žateckém kraji znakem pro královské město s názvem *Most*. Na mapě Čech Jana Jiřího Mořice Vogta je Most zobrazen rovněž v Žateckém kraji mapovým znakem pro město s místním jménem *Brix* a znakem pro celnici (telonium). Celnice se nacházela při přechodu přes řeku Bílinu na cestě od Žatce do Freibergu v Sasku. V okolí autor vyznačil vinice, založené již počátkem 13. století.⁶⁸

Mapa Čech Jana Kryštofa Müllera z roku 1720 v již přívětivém měřítku s ohledem na analýzu krajiny (1: 132 000) zachycuje na sekci VII Most s názvem *Brix* (opět v Žateckém kraji) jako královské opevněné město na pravém břehu řeky Bíliny. Mapový znak obsahuje schematický půdorys Mostu s centrálním náměstím, vpravo od něj je další znak pro královské město - stylizovaná korunka. Krajina kolem města s drobnými lesními porosty se mírně vlní. Severozápadně od Mostu se nachází šest vodních ploch, největší z nich s pomístním názvem *See*. Hněvín je naznačen symbolem pro vrchy a pohoří (hrad již v té době neexistoval, byl zbořen na žádost mosteckých měšťanů v polovině 17. století a vrch zůstal pustý).⁶⁹

Most na rukopisné mapě pro úřední a hospodářské účely

Most je zachycen na rukopisné mapě pro úřední a hospodářské účely, zajímavé z pohledu utváření mapového znaku města. Mapa anonymního autora vznikla v letech 1675–1689 za účelem evidence sporných pozemkových hranic v prostoru mezi Českým středohořím, to jest Hněvínem, Širokým vrchem a Krušnými horami. Jedná se o kolorovanou kresbu tuší, Most je znázorněn schematickým panoramatickým pohledem v dolní části mapového obrazu a označen číslem 2 z legendy. Hrad na Hněvíně již chybí (zbořen po roce 1650). Na rozdíl od staršího pohledu Jana Willenberga z roku 1602 nelze považovat vyobrazení Mostu na mapě za zdroj pro rekonstrukci tehdejší podoby města, ale pouze za poměrně výrazný dobový mapový znak, který doplňuje znázornění města na vedutách.⁷⁰

67 Eva NOVOTNÁ - Mirka TRÖGLOVÁ SEJTKOVÁ - Miroslav ČÁBELKA - Josef PATÁK, *Aretin's Map of the Bohemian Kingdom*, Praha 2022.

68 Eva SEMOTANOVÁ, *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí*, Praha 2001, s. 78–80; k vinicím. Historický atlas měst, textová část.

69 Komořanské jezero (též Die See-Wiese) o rozloze asi 5 600 ha na řece Bílině, zmiňované např. Balbínem, bylo postupně vysoušené od 18. století až do roku 1834 za účelem zisku zemědělské půdy i ze zdravotních důvodů (vlhké a nezdravé mokřady jako zdroj nadměrného výskytu chorob). Později byla v prostoru jezera objevena ložiska uhlí, o nichž se ale pravděpodobně vědělo již počátkem 19. století. Václav PAPEŠ, *Historická geografie Komořanského jezera*, bakalářská práce, Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, Olomouc 2008, online, dostupné z [Historická geografie Komořanského jezera \(theses.cz\) \[07.04.2024\]](https://theses.cz/id/j0704). Historický atlas měst, textová část. V místě se nachází hnědouhelný lom Československé armády, jehož plocha bude po ukončení těžby revitalizována.

70 *Historický atlas měst*, mapový list 2, mapa č. 10. Willenbergovo vyobrazení viz poznámka číslo 4.

Most na vojenských a topografických mapách

Ve druhé polovině 18. století lze sledovat topografii města Most již na mnohem podrobnějším mnohalistovém mapovém díle, prvním vojenském mapování v měřítku 1:28 800. Sekce 37 a 38, reambulované v letech 1780–1783,⁷¹ zachycují jednoduchý půdorys města s bloky domů, znakem pro kostel, s ulicemi a náměstími. Na severu je zobrazeno shluky domů předměstí *Wenzelsdorf* (Václavice, též Ves svatého Václava, případně *Taschenberg* nebo *Tašenberk*, později *Teplické předměstí*). Venkovské zázemí města doplňuje cihelna severně od Václavic (na mapě *Zigelofen*), Bílina s přítoky a mlýny a hustá síť cest s kapličkami a kříži, zejména v místě dnešního nového Mostu. Výrazným šrafováním je vyznačen vrch Hněvín (bez názvu), jižně od něj lokalita *Zahražany* (na mapě *Zaras*), později součást Mostu. Severozápadně od města se nachází zmenšující se Komořanské jezero s názvem *See* a okolními mokřady. Oproti Müllerově mapě Čech z roku 1720 již tento zákres Mostu přibližuje skutečnou podobu města v krajině.

Mapa druhého vojenského mapování, sekce č. III/5, *westliche Colonne*, z let 1846–1847, 1:28 800 (zákres železnic 1869–1873)⁷² je oproti prvnímu vojenskému mapování mnohem přesnější jak v areálu města, tak i v jeho okolí, kde jsou zachyceny hospodářské dvory, mlýny, cihelny, cukrovary a jihovýchodně od města mapovým znakem zkřížených kladívek důl *Zlatá trojka* (na mapě bez názvu), otevřený na městských pozemcích u špitálu svatého Ducha. Mapa je vhodným pramenem pro rekonstrukci krajinného schématu Mostu před rozmachem industrializace.

Mapa třetího vojenského mapování po roce 1869, sekce 3751/4 v měřítku 1:25 000, již zřetelně znázorňuje železniční trati v blízkosti města, jehož půdorys se prakticky od poloviny 19. století nezměnil. Zobrazena je řada důlních šachet, obklopujících město a také dělnická kolonie pod severními svahy Hněvína a Širokého vrchu (na mapě *Schloss Berg* a *Breiter Berg*). Most a okolí s průmyslovými objekty zachycuje mapa třetího vojenského mapování z roku 1913, respektive 1938, list 3751/4 z roku 1913 (ve vydání 1938). Další vydání této mapy do roku 1945 jsou vystavena k prohlížení na virtuální mapové sbírce *Chartae Antiquae*; areál města Mostu se výrazně zvětšoval zejména směrem na sever a východ.⁷³

71 GEOLAB, online, dostupné z

http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?lang=cs&map_root=1vm&map_region=ce&map_list=c037 [07.04.2024]. Historický atlas měst, mapový list č. 4, mapa č. 13.

72 GEOLAB, online, dostupné z

http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?lang=cs&map_root=2vm&map_region=ce&map_list=W_5_III, [07.04.2024]., Historický atlas měst, mapový list č. 9, mapa č. 21.

73 ARCANUM, online, dostupné z

<https://maps.arcanum.com/de/map/25000/?layers=129&bbox=1510975.99157468%2C6535801.9094808465%2C1526139.187060752%2C6541362.703288593> [07.04.2024]. Reprodukce mapy z roku 1913 Historický atlas, mapový list č. 18, mapa č. 30; CHARTAE ANTIQUAE, online, dostupné z <http://chartae-antiquae.cz/cs/about> [07.04.2024].

Barevná tištěná topografická mapa v systému S-1952 (Topo S-1952), list M-33-52-A-d-3, 1:10 000 (mapováno 1963, tištěno 1966)⁷⁴, patří k nejlepším topografickým mapám Československa druhé poloviny 20. století a byla ve své době označena jako tajná. Na daném listu zachycuje starý Most s blízkým okolím před začátkem demolice, popis kromě názvů veřejných prostranství a krajinné prvky včetně vrstevnic, vyznačené v obsáhlé legendě k celému dílu.

Státní mapa 1:5 000 – odvozená (SMO-5) z roku 1950 (listy 6-2, 6-3, 6-4)⁷⁵ obsahuje velmi podrobný polohopis, odvozený z katastrálních map, výškopis, odvozený z topografické mapy 1: 25 000 a popis (místní a pomístní jména). Nemá názvosloví veřejných prostranství. Soubor mapových znaků je méně podrobný než Topo S-1952, ale pro studium městského prostoru dostačující. Tištěná mapa je černobílá s barevnými (hnědými) vrstevnicemi. Do roku 1990 nebyly SMO-5 určeny veřejnosti. Mapa je vhodná například pro tvorbu rekonstrukčních map či kartografických modelů.

Most na katastrálních mapách

Nejvíce známými a využívanými katastrálními mapami pro urbánní vývoj měst jsou povinné císařské otisky map stabilního katastru. Pro město Most se dochovaly tyto mapy jako kolorované litografie k roku 1842 v měřítku 1: 2 880, a to v 15 sekcích, publikovaných na 13 mapových listech.⁷⁶ Město samé je zakresleno na sekci V. Povinné císařské otisky neobsahují výškopis, pouze popis (místní a pomístní názvy a jména veřejných prostranství). Tento typ map je prvním z relativně přesných znázornění půdorysu města, jeho jednotlivých bloků, významných budov a krajinných prvků včetně zemědělských kultur a je vhodný rovněž pro studium historického land use před začátkem industrializačních procesů v českých zemích.⁷⁷

Katastrální mapa z roku 1894 zachycuje růst města před koncem 19. století, obsahuje názvy veřejných prostranství v němčině a je poměrně špatně čitelná. Podobně je město zachyceno na katastrální mapě z roku 1905. Značný územní rozmach města je zachycen na katastrální mapě takzvaného Velkého Mostu z roku 1941 (1: 10 000), kdy dle nařízení říšského místodržitele k 1. lednu

74 GEOPORTÁL ČUZK, archivní mapy, online, dostupné z

https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=topo1952&idrastru=D7_2__M-33-52-A-d-3 [07.04.2024].

75 GEOPORTÁL ČUZK, archivní mapy, online, dostupné z <https://ags.cuzk.cz/archiv/> [07.04.2024].

76 Originály jsou uloženy v Ústředním archivu zeměměřictví a katastru, sign. B2/a/6C4845, a k nahlížení dostupné online, dostupné z GEOPORTÁL ČUZK, archivní mapy, <https://ags.cuzk.cz/archiv/> [07-04-2024]. *Historický atlas měst*, mapový list č. 7, mapa č. 18.

77 Srov. např. *Mostecko - postmontánní krajina povrchové těžby hnědého uhlí*. Specializovaná mapa s odborným obsahem Nmap („NAKI II, DG18P02OVV008, 2016–2022), Dědictví zaniklých krajin: identifikace, rekonstrukce a zpřístupnění. Autoři mapy: Lucie Kupková, Zdeněk Lipský, Markéta Potůčková, Eva Štefanová, Miroslav Čábelka, Dušan Romportl, Tomáš Chuman, Tomáš Janík, Jaroslav Vojta. Praha 2020, online, dostupné z <http://zaniklekrajiny.cz/images/mapy/mostecko.pdf> [07.04.2024].

1941 byly k Mostu připojeny do té doby samostatné obce Kopisty, Rudolice nad Bílinou, Střimice a Souš; k městu náležely rovněž osady Růžodol, Konobřez a Pařidla. Most, nepostižený demolicemi, zobrazuje mapa evidence nemovitostí 1: 2 880, tisk 1969 podle stavu z roku 1968.⁷⁸

Most na plánech města od první poloviny 18. století

K cenným dokladům podoby Mostu patří celkem čtyři rukopisné plány z počátku, nebo první poloviny 18. (jeden plán) a z počátku 19. století (tři plány).⁷⁹ Zachycují uliční síť, zástavbu a v případě plánů z počátku 19. století venkovskou krajinu, dosud nedotčenou industrializačními procesy. Další plány města se dochovaly od třetí čtvrtiny 19. století (1875, 1895, 1898, před rokem 1918) a zobrazují postupný územní růst města včetně názvů veřejných prostranství.⁸⁰

Za vynikající pramen pro topografii Mostu po první světové válce lze považovat rukopisný plán ve velkém (katastrálním) měřítku 1:1 440, na němž jsou zaznamenána podrobně kromě názvů veřejných prostranství sídla úřadů, průmyslových podniků, drobných živností, ale i budova městského divadla, spořitelny a podobně.⁸¹

Řada plánů z období mezi dvěma světovými válkami (léta 1932, 1935, 1937, 1938) obohacuje obraz Mostu zejména o údaje k typům veřejných budov a jejich umístění; z nich nejobsáhlejší legendu obsahuje plán z roku 1932.⁸² Od poloviny padesátých let 20. století se již připravovaly plány rozvoje dolování na Mostecku, směrné územní plány nebo plány nové zástavby.

Perspektivy využití pramenů pro staré město Most

Z desítek kartografických pramenů, které se pro starý Most a jeho okolí zachovaly, byly vybrány a v této studii charakterizovány mapy a plány, využitelné při rekonstrukci územního vývoje zaniklého města a jeho podrobné topografie; jedná

78 Katastrální mapa evidenční 1: 2 880, Most 4845, 1894, online, dostupné z *GEOPORTÁL ČUZK* <https://ags.cuzk.cz/archiv/>, střed města https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=kmevidc&idrastru=B2_a_14C_4845-1A_05a, https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=kmevidc&idrastru=B2_a_14C_4845-1A_05b, mapa z roku 1905. Historický atlas měst, mapový list č. 16, mapa č. 28; Katastrální mapa Mostu s okolím. Historický atlas, mapový list č. 26, mapa č. 38; Mapa evidence nemovitostí 1 : 2 880, Most B5_1_ZS-V-9-10, online, dostupné z *GEOPORTÁL ČUZK* [07.04.2024]. https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=menkyc&idrastru=B5_1_ZS-V-9-10_1 [07.04.2024].

79 *Historický atlas měst*, mapový list č. 3, mapa č. 12, mapový list č. 5, mapa č. 14, 15 a 16.

80 Tamtéž, mapový list č. 11, mapa č. 23, mapový list č. 12, mapa č. 24, mapový list č. 15, mapa č. 27, mapový list č. 19, mapa č. 31.

81 *Plan der königlichen Stadt Brüx* od Ludwiga Georga Granznera; reprodukce in: *Historický atlas měst*, mapový list č. 20, mapa č. 32.

82 *Stadtplan von Brüx* od Wilhelma Starracha a Ernsta Müllinga, *Historický atlas měst*, mapový list č. 22, mapa č. 34. Reprodukce plánů z let 1935, 1937, 1938, *Historický atlas*, mapový list č. 23, mapa č. 35, mapový list č. 24, mapa č. 36, mapový list č. 25, mapa č. 37.

se zejména o relativně přesné mapy s významným místopisným obsahem a rozsáhlým popisem. Analýza těchto pramenů může přispět ke stanovení hlavních etap urbánního rozvoje města od dlouhého 19. století: 1. konec 18. a počátek 19. století, 2. druhá polovina 19. a počátek 20. století s hlavními mezníky po 1850 a před 1918, 3. mezi dvěma světovými válkami, 4. před likvidací města po polovině 20. století. Uvedené mapy a plány se tak mohou stát z podkladů pro modelové studie a rekonstrukce starého Mostu, zejména s využitím kartografických metod včetně kartografického modelování a GIS (z výstupů například speciální mapy s odborným obsahem, interaktivní mapy s odborným obsahem nebo 3D modely).

Filmová svědectví starého Mostu především na příkladu děl Františka Lukáše

Klíčovým autorem filmových svědectví pro mapování mosteckého regionu a Mostu samotného od konce 60. let 20. století se jeví osobnost Františka Lukáše, režiséra, scénáristy, také však výtvarníka a podobně, který pracoval především na dokumentárních filmech, ale i na zábavných pořadech pro tehdejší Krátký film, respektive pro Československou televizi. Je doloženo, že si sám vytvářel pro své dokumentární snímky archivní rešerše,⁸³ snímky vznikaly také ve spolupráci s ústeckými památkáři soustředěnými v tehdejší Krajském středisku památkové péče a ochrany přírody (KSPPOP). Jeho osobnosti i dílu je dosud věnována jen omezená pozornost i na specializovaných serverech.⁸⁴ Je možné, že v Mostě působila pobočka studia Krátký film Praha, kde pod vedením Lukáše vzniklo několik dokumentárních filmů o Mostecku.⁸⁵ Lukášovi a jeho filmům, kde klíčovou roli hrají exteriéry města Most, budou věnovány následující řádky, filmy jsou zpravidla uvedeny v chronologickém pořadí a vybrány ty, které si z hlediska zachycení města, respektive vytváření jeho filmového a historického narativu prostřednictvím Františka Lukáše uchovaly svou hodnotu.

1966: *Concerto per organo*, (uveden jako autor scénáře, režisér, 15 minut): výukový film pro KSPPOP zachycuje varhanní koncert Jiřího Reinbergera (repertoár tvořen díly barokních mistrů Bacha, Černoohorského, Kuchaře) v děkanském kostele Nanebevzetí Panny Marie.⁸⁶ Film je zakončen fiktivní promluvou architekta stavby: „Prohlédli jste si děkanský kostel v Mostě. Stavěl jsem ho od roku 1519 až do své smrti. Jako že se Jakub Heilmann jmenuju, nevěděl jsem, že jsem ho postavil

83 III. Využívání archiválií, in.: Věstník Okresního archivu v Mostě 1978-1979, s. 12.

84 František Lukáš na webu České a Slovenské filmové databáze. <https://www.csfd.cz/tvurce/21321-frantisek-lukas/zajimavosti/> [10.07.2024].

85 Jan ANDRÝSEK, *Město Most jako filmová kulisa. Natáčení filmů na Mostecku v letech 1965-1985*, bakalářská práce, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Brno 2009, s.16-17.

86 Ke stavbě zůstává základním zdrojem Heide MANNLOVÁ RAKOVÁ, *Kulturní památka Most: Děkanský kostel a jeho stavitelé*, Praha 1989. Nověji Lucie RADOVÁ, *Přesun kostela Nanebevzetí Panny Marie*, in: P. ANDREJCHOVÁ a kol., *Most*, s. 60-76 a poznámky 49-51, 87.

(dramatická pauza) *na uhli.*“ Základní kámen ke kostelu byl ve skutečnosti položen již roku 1517.⁸⁷

1967: *Restaurátoři na Mostecku* (režie, 28 minut), film pro KSPPOP zachycuje záchranu obrazů především ze zámku ve Stráncích, obec, včetně zámku zanikla.

Perspektiva stěhování

1967: *Jak stěhovati kostel* (scénář, režie, 17 minut).⁸⁸ Přestože se ve sledovaném příspěvku chceme tématu transferu kostela víceméně vyhnout, u tohoto snímku to není zcela možné. Přesun kostela je odborně⁸⁹ i populárně jedním z nejčastějších témat, se kterým je dnes Most spojován. Podle sdělení kastelánky kostela Zuzany Klimplové⁹⁰ většina turistů ze vzdálenějších destinací míří do kostela právě pro jeho osudy ve 20. století (záchrana a cesta). Pro naše účely je tento snímek vhodný především tím, že obsahuje značné množství verbálních i obrazových vstupů, které z různých důvodů měly s otázkou způsobu zachování kostela co do činění.

Film *Jak stěhovati kostel* byl opět označen jako výukový pro KSPPOP, a kromě fotografických a starších filmových snímků „starého Mostu,“ některých dokonce barevných, přinesl i kreslené grafy a animace kostela či jeho potenciálního stěhování, jejichž autorem byl Karel Patočka. Film je možno považovat za jakousi podporu pro zachování kostela, v té době už bylo ovšem o jeho stěhování politiky spíše rozhodnuto, neboť roku 1965 byla přijata *Studie k přemístění děkanského chrámu Nanebevzetí P. Marie*, a řešily se technické záležitosti. Zachování kostela svými vstupy ve filmu podpořily takové dobové autority, jako byli historik umění Albert Kutal: „*kostel musí být zachován,*“ architekt Jiří Kroha „*památká nepostradatelná,*“ a také profesor Akademie výtvarných umění a v té době nestor historie, teorie a kritiky umění Václav Vilém Štech.⁹¹ „*Tato vynikající jedinečná*

87 L. RADOVÁ, Přesun kostela, s. 60.

88 Film je k dispozici v Archivu České televize (AČT) pod signaturou IDEC:267 532 34227.

Také Filmový archiv ÚOP NPÚ Krásné Březno, Ústí nad Labem, které spravuje filmy původně určené pro KSPPOP, i některé další.

<https://www.npu.cz/cs/uop-usti-nad-labem/vystavy-publikace-a-filmovy-archiv/filmovy-archiv> [15.07.2024]. Také na DVD *Procházka starým Mostem 3x. Most 2008*. Veškerá zde zmíněná DVD jsou k dispozici v odborné knihovně SOKA Most.

89 Přesun kostela v Mostě. Sborník materiálů, Praha 1976. Jan KLÁPŠTĚ a kol., *Gotický kostel Nanebevzetí Panny Marie v Mostě: Technická záchrana kostela přesunem*, Praha - Ústí nad Labem 1994. Zdeňka ŠTEFANOVÁ, *Přesun gotického kostela v Mostě*, in: *Sborník učitelských prací z kurzů Univerzitních extenzí v Mostě. Mostecko, Litvínovsko, Lounsko, Žatecko v historických studiích*, Praha 2004, s. 93-105. A především Josef VÁVRA, viz poznámka 59. Patrně jím vybrané materiály z Archivu bezpečnostních složek (ABS) k okolnostem transferu byly zveřejněny zde: <https://www.abscr.cz/archivalie/presun-mosteckeho-kostela/> [15.07.2024].

90 Rozhovory Zuzany Klimplové s Josefem Márcem v červenci 2024. Zuzaně Klimplové náleží poděkování za ochotu a mnohé cenné informace.

91 Tedy osobností, které se staly „advokáty záchrany kostela“ v odborné kampani. L. RADOVÁ, *Přesun kostela*, s. 65.

*památká má být zbořena? Toto asi se neodvází tvrdit nikdo[...] Mostecký kostel je v tom jedinečný. Já nevím, jestli by se našel někdo, kdo by se odvážil dnes říct, že na tom tak nezáleží.*⁹²

Ve filmu ovšem se svými příspěvky vystupují i další osobnosti z řad politických (představitelé vládní komise či různých stupňů národních výborů), tak také technických, kterými byli zástupci Severočeských hnědouhelných dolů (SHD), Josef Wünsch, zde uvedený za Pozemní stavby Gottwaldov, pozdější první ředitel Transfery (nově vzniklého podniku, který měl přesun uskutečnit), akademik a konstruktér Stanislav Bechyně. Tajemník vládní komise Otakar Novák konstatoval, že rozhodnutí o zachování kostela bylo v rukách tehdejšího ministerstva školství a kultury. Sám za sebe (jako občan) konstatoval: „Že se mi ten kostel vysloveně líbí a zdá se mi, že bych byl hrozně nerad, kdybych tam viděl, jak se do toho pustily bagry a zničily ho. A technické kádry dokazovaly možnost úspěšného přesunu kostela. Je to jasné. Stěhovat kostel není tedy technický problém.“

Lukášovi se podařilo do svého dokumentu získat opravdové veličiny ve svých oborech pozitivně naladěné pro zachování kostela, když už bylo báňskými orgány rozhodnuto, že je nutno odstranit kostel „jakýmkoliv způsobem.“ Film je však zajímavým dokladem dobového veřejného mínění ještě v několika dalších ohledech: zdůraznění role koridoru pro technické řešení mostecké situace: koridor inženýrských zařízení byl pruh, do kterého byly převedeny silniční i kolejové komunikace a také řeka Bílina a který umožnil fungování města i v době „přechodových“ fází. Podle snímku stál za tímto nápadem jakýsi Šnajdr(?) z Báňských projektů SHD již v roce 1958. Dále že stěhování bylo prezentováno jako doklad technické vyspělosti, částečně i v kooperaci s experty sovětskými a francouzskými, včetně využití počítače a zároveň také jako doklad náležitého socialistického poměru ke kulturním památkám (patrně i s ohledem na veřejné mínění v cizině, dobrou pověst Československa).⁹³

Dobový kolorit podtrhuje i vyvrácení potenciálních obav, že by přesunutý kostel mohl zůstat prostorem pro setkávání s Bohem, ostatně jak další osudy přestěhované stavby po několik prvních let po stěhování beze zbytku naplnily. Tvůrci divákovi radili, jak by se měl na kostel dívat: podobně jako na chrám svatého Víta, ne jako na modlitebnu, ale na národní památník pro důležité kulturní akce. Inspirativní pro chápání tehdejších argumentů je zejména slovo národní. Užití tohoto termínu již odsunulo německý podíl na mosteckém regionu a stavbě a fungování kostela zcela do pozadí. Film ještě počítal s první variantou přesunu, do prostoru vedle budovy tehdejší průmyslové školy, sídla dnešního muzea. Odbornými poradci snímku byli stavební inženýr Zdeněk Budínka a Jiří Dojáček,⁹⁴ jak se lze dočíst ze závěrečných titulků, ke kterým Eva Pilarová zpívala

92 Přepis se pokusil zachovat osobitou Štěchovu dikci.

93 Vávra zmiňuje i bizarní možnost hornické a krajské lobby, která přišla s „nápadem“ prodat kostel do zahraničí. J. VÁVRA, *Než se svatí. Část 1*, s.160–161. Vojtěch CACH, *Než svatí se pohnou*, Tvorba, č. 1 (1969), s. 8. Vojtěch Cach (1914–1980) byl autorem s Mosteckem spjatý nejen svým dílem, ale i životem.

94 Jiří Dojáček byl například autorem textů v publikaci Josef DOBŘEMYSL – Jiří DOJÁČEK, *Most ve fotografii*, Most 1967.

píseň s příznačným názvem i textem „Zastavte čas [...] aspoň do pondělí, zbořte tu hráz, jež nás oba dělí, zastavte čas, já nechci být sama, [...] prosím vás, aspoň na malou chvíli, jen na neděli, zastavte čas, la, la, la [...]“

Josef Vávra parafrázoval v názvu svého obsáhlého, detailního a přesvědčivého textu článek Vojtěcha Cacha z Tvorby, Jan Andryšek uvedl, že roku 1966 byl natočen film podobného názvu, *Svatí se stěhují*. Nepodařilo se mi dosud tento snímek dohledat.⁹⁵ Každopádně řešení „kostelního problému“ se zdálo na konci 60. let komplikováno otázkami technickými, personálními, ale také byrokratickými, přesouváno v rámci proměny na federativní uspořádání, či struktury ministerstev. Chvillemi se mohlo zdát, že se situace záchrany mohla ještě změnit, jako by přes všechny pozitivní přísliby mohla být pozice zachování kostela ještě ohrožena. Ostatně Cach to vyjádřil pregnanntně: „*Děkanský kostel v Mostě stojí věru za záchranu. Až dosud se mnohé kolem této otázky vyvíjelo tak, jak by byl kdesi v sakristii zakopán pes. Pořádný pes. Bernardýn.*“⁹⁶ Je otázkou, bylo-li ještě tehdy možné kostel nezachránit?

Lukáš se posléze ke stěhování kostela vrátil v dílech z poloviny 70. let, které zachytily již reálný přesun, či jeho přípravu: jedná se o snímky z roku 1975: *Přesun kostela. Technologie přesunu* (19 minut),⁹⁷ *Přesun kostela. Stavební příprava I. a II.* (25 minut)⁹⁸ pro KSSPPOP a také ve snímku *Přemístění chrámu* (15 minut) pro Státní ústav památkové péče a ochranu přírody (SÚPPOP) Praha.⁹⁹ Roku 1976 byl vyroben rozsáhlejší film *841 metrů za 646 hodin* (45 minut)¹⁰⁰ opět pro Transferu. Uvedené snímky se vzájemně doplňují i překrývají. František Lukáš byl u všech uveden jako režisér a tvůrce scénáře, v posledním snímku čte komentář Miroslav Moravec. Odborným poradcem byl vždy mimo jiných také Otakar Novák, který se roku 1969 stal po Wünschovi druhým ředitelem Transfery a propaátorem alternativního, a nakonec reálně realizovaného plánu přesunu.¹⁰¹ Plán

95 Neobjevil jsem jej ve filmových databázích, ani ve sbírkách dnešního NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem,

96 V. CACH, *Než svatí*, s. 9.

97 Film je k dispozici ve Filmovém archivu ÚOP NPÚ Ústí nad Labem, ačkoliv byl určen patrně (především, také?) pro podnik Transfera. V titulcích není, jak bylo jinak zvykem, tehdejší KSSPPOP uveden. Tato část je zmíněna zde: <https://www.csfd.cz/film/352064-presun-kostela/recenze/> [15.07.2024].

98 Tamtéž. ÚOP NPÚ datuje filmy k roku 1976.

99 DVD *Procházka starým Mostem 3x. Most 2008. Komentář* četl Miroslav Moravec, mezi odbornými poradci je uveden i Otakar Novák.

100 Filmový archiv ÚOP NPÚ.

101 „Nejslavnějším“ a patrně mediálně nejproslulejším filmem transferu kostela se stal film jiného tvůrce. *Jak se stěhuje kostel* (14 minut) je dílem Jindřicha Fairaizla (1934-1993), který je pod filmem uveden jako autor scénáře, režisér, vypravěč; film pochází z roku 1988 a byl vyroben pro KSSPPOP. Je promítán v kryptě mosteckého kostela v rámci běžné prohlídky. Dostupný ve filmovém archivu ÚOP NPÚ a také na DVD *Procházka starým Mostem 3x. Most 2008*. Divácky má o něco vyšší sledovanost než Lukáš a také vyšší hodnocení, dostal se na konci července 2024 ke známce 73%. <https://www.csfd.cz/film/348906-jak-se-stehuje-kostel/recenze/> [15.07.2024].

obnovy nebyl ovšem realizován v původním rozsahu plně, nebyla například obnovena rozebraná zvonice.¹⁰²

Zánik a zrození města Mostu

Určitý pandán k filmu *Jak stěhovat kostel* tvoří snímek z roku 1969: *Zánik a zrození města Mostu*,¹⁰³ jeho název by mohl být ovšem také Zrození a zánik (starého) Mostu, což ovšem v dané době nebylo ještě tak mediálně a jinak atraktivní. Film byl opět vytvořen jako výukový pro KSSPPOP (13 minut), tehdejší zaměstnanec Sáva Suchevič byl uveden jako jeden z poradců tohoto díla a reflektoval přelomové období stěhování města často z pohledu anonymních místních, zachycených jak na barevných sekvencích, tak na zvukovém pásu. Jejich hlasy byly mnohdy nostalgické po starém městě: „*Zlately starej Most, Vám řeknu. Zlately. „Most je (ted) odsouzenej;*“ tak také skeptické vůči novému: „*Jako když se rozhází krabice kostkového cukru; veliká noclehárna.*“ Pokud se dařilo přestěhovat obyvatele do nových bytů, daleko obtížnější a pomalejší bylo stěhování občanské vybavenosti. Staré Město tak nadále plnilo roli obchodního a zábavního centra. Dokonce se objevila otázka: „*Je to město?*“ Ovšem tehdejší doba a politická moc musela nabízet odpovědi: „*Lidé sem přicházejí za vysokými výdělky, proces zrození má dětské nemoci, stane se městem milovaným [...]*“ A nový Most měl perspektivu i pro místní obyvatele: „*Jsem domorodec, jsem Mosták, no v tom Mostě chci taky zemřít, jak se říká.*“

Film barevně zachycuje život starého Mostu v jeho posledních rocích a přinesl také odkaz (možná jeden z prvních poválečných) na malíře Heinricha Loose,¹⁰⁴ naivního malíře,¹⁰⁵ který v akvarelech, často idylických, zachytil Most svého mládí, tedy před jeho průmyslovým rozmachem v poslední čtvrtině 19. století. I Heinrich Loos se „dočkal svého vlastního“ filmu s názvem *Moje město. Svědectví Jindřicha Loose o Mostě před sto lety* z roku 1973 (15 minut).¹⁰⁶ Film byl vytvořen především díky tehdejším zaměstnancům Okresního muzea v Mostě Heide Mannlové a Ferdinandu Čermákovi, oba film připravili, Mannlová v něm i hovořila, Čermák měl na starosti kameru a režii. Téměř tři čtvrtiny filmu byly stylizovaným vzpomínáním malíře Loose nad jeho obrázky, závěr byl věnován současnému stále ještě stojícímu starému Mostu: *Poslední slovo má uhlí*, ale pře-

102 J. VÁVRA, *Než se svatí. Část 1*, s.162, 167. TÝŽ, *Než se svatí. Část 2*, s.133-134.

103 AČT, signatura IDEC:269 532 32397. Filmový archiv ÚOP NPÚ Ústí nad Labem.

104 Sbirku jeho obrazů vlastní Oblastní muzeum a galerie Most. Sbirka Oblastního muzea v Mostě. Umění.

105 Loos je inspirativně komentován v příspěvku „Bavora“ na jeho (jejím) webu s názvem Heinrich Loos (zveřejněno 2017), viz <https://poznamkypanabavora.wordpress.com/2017/06/11/heinrich-loos/> Zde se nachází i tento komentář ze stejného roku, který stojí za citaci, i protože rozproudil další diskusi. Nick „vonrammstein“ napsal: 11.6.2017 (2:41) *Krásná, skoro detektivní práce, má paní. Most je prokletý město. A Ústí. A Děčín. A Lovosice. Nemůžu to nijak dokázat, ale mám silnej pocit, že Bůh z nějakýho důvodu nemá sever Čech rád. Nebo možná severočeši nemaj rádi Boha, nevim. Výsledek je v každým případě stejný. Zachován původní prapovis. [15.07.2024].*

106 Sbirka Oblastního muzea v Mostě. Fotografie, filmy, videozáznamy a jiná média. Signatura F-00015. Ve stejné sbírce je uložen také film údajně z roku 1920, který dokumentuje sbírku Loosových děl v tehdejší mosteckém muzeu. Signatura F-00144.

devším novému. Film končil záběry na mostecké „Stonehenge“ a z něj na nový Most. Pozice tohoto památníku vůči okolní krajině je významná, symbolický hřbitov obětí za hornická (dělnická, sociální, ...) práva, tak evokuje formu patronátu, ochrany nad životy „pod ním“. Stejně jako Tomáš Garrigue Masaryk: „*Budu se na Vás dívat.*“

1969: *Most – Město pod Hněvinem*¹⁰⁷ je filmem, který lze považovat za jakousi filmovou labuť píseň, filmový nekrolog starého Mostu, tedy podle autorů filmu místa, jehož počátky zaznamenal již Kosmas a které vyrostlo v důležité město. Nyní se ve své historické variantě ocitlo na smrtelné posteli a před úplným skonek si zasloužilo cosi jako bilanci, kterou mu scénárista a režisér v jedné osobě Lukáš a další tvůrci filmu dopřáli. *Město Most umírá jsouc pohlceno uhlím* a filmaři jsou ti, kteří mu sepsali i tímto filmem jakýsi testament, vizualizovaný seznam pozůstalosti, oproti předcházejícímu snímku byl film věnován jen starému městu. Film byl totiž často posledním pohledem do reálné existence významných mosteckých objektů, například budovy archivu, ve kterých se ještě přes všechny nánosy času daly vystopovat gotické, renesanční, či barokní prvky. Závěrečný komentář ovšem nostalgii nad ztrátou často velmi významného kulturního dědictví překonal: „*Co zbude? To, co po každém slavném nebožtíku. Vzpomínky, které vyblednou. Pár obrázků z mládí. Hromádka předmětů pro muzeum, případně stavba, o níž se zvěčněl zasloužil. Řada fotografií, k nimž koneckonců patří i tento film.*“ Film byl vyroben pro Oborové ředitelství SHD, závod výstavba koridoru Most. Nápadité bylo využití kreseb Josefa Jančara, odbornými poradci byli již zmíněný historik umění a památkář Václav Mencl a jmenovitě neuvedení pracovníci KSSPPOP.

Filmy roku 1973

K roku 1973 se Lukáš podepsal jako autor scénáře a režisér opět minimálně pod trojicí lokálních filmů: *Most a průmysl* (31 minut),¹⁰⁸ *Most bojující a vítězný* (35 minut),¹⁰⁹ *Historie nezanikne*.¹¹⁰ Ve druhém se prezentoval i jako tvůrce námětu. Všechny tři filmy tvoří jakýsi volný seriál, který je uspořádán chronologicky, první se zabýval dějinami Mostu a Mostecka především do období první světové války, druhý od této války do vítězství socialismu, třetí je kronikou dějin od středověku až po „nový Most, základ bohatého a radostného života“. U druhého snímku je uvedeno, že byl vytvořen na počest 25. výročí vítězného února pro KSPPČ, slavnostní charakter snímku dokládá také skutečnost, že verše českých básníků, například Sládko, Halase, Nerudy, Neumanna (včetně *A hrdý buď*) v něm recitovala jedna z emblematických postav českého socialistického herectví Jiřina Švorcová. Ve snímku byla věnována také značná pozornost Velké mostecké stávce, ve virtuálním prostoru koloval výstřižek z filmu dokonce pod tímto názvem. „Soupeření“ mosteckých a únorových událostí ve spektru sociali-

107 AČT, signatura IDEC: 269 532 34202. Filmový archiv ÚOP NPÚ Ústí nad Labem.

108 Film jsem měl k dispozici ze zdroje, který si přál zůstat v anonymitě.

109 Filmový archiv ÚOP NPÚ Ústí nad Labem.

110 AČT, signatura IDEC: 273 531 15718.

stických výročí se přiklánělo ve prospěch událostí roku 1948, stejně jako mizel starý Most a síla jeho stop v paměti pro další generace začala být zahlazována.

Most a průmysl se stal mimořádným počinem v Lukášově díle, neboť se nejvíce vzdálil od tradičního „objektivistického“ dokumentu, jak se jeho práce ve většině případů prezentovala. Odlišnost spočívala především v tom, že ve filmu vystupovali herci tehdejšího Divadla pracujících, zejména jako jakýsi hlavní průvodce celý snímek propojovala populární tvář a výrazný hlas mosteckého divadla Zdeněk Buchvaldek. Nečetl ovšem odborný komentář, ale v kostýmu recitoval vybrané pasáže z Nezvalova *Edisona*. V dalších rolích vystoupili například Drahoslava Landsmannová a Karel Nonner,¹¹¹ kteří byli součástí kolektivních scén, často napodobujících až roli antického chóru. Ve svých zpravidla písňových živých obrazech, možná na pokraji muzikálové formy, sehráli a zazpívali rozmanité scénky s písněmi: industriálními, vojenskými, dělnickými: „*Železnice, parostroje, krámy, domy, fabriky - to teď roste jako z vody podle nové praktiky.*“

Film sice vznikl pro ústeckou KSPPOP (mezi poradci byl opět uveden Sáva Suchevič), ale škála spolupracujících institucí byla tentokrát nepoměrně bohatší. Na přípravě se podílelo již zmíněné Divadlo pracujících, ale také Okresní muzeum, zcela mimořádně Okresní archiv a Báňský archiv (jednalo se nejspíše o archiv Oblastního báňského úřadu, zřízeného v roce 1954), všechny instituce byly umístěny v Mostě. Kromě místních se na akci podílelo také pražské Národní technické muzeum. To dovedně využívalo státní a stranické podpory a vytvořilo počátkem 50. let ambiciózní hornickou expozici,¹¹² od roku 1964 v tomto muzeu fungovalo (dočasně) samostatné Hornické oddělení.

Obsahově je film založen na kalendáriovém přístupu, v několika kontextech byly vyjmenovány změny, které vedly k tomu, že se Mostecko na přelomu 19. a 20. století stalo industriálním regionem, což dokumentovala také výstava uskutečněná zde roku 1898.¹¹³ Vývoj společnosti byl interpretován marxisticky, od dob feudálních k etapě kapitalistické, světové technické vynálezy a dopady industrializace a demografického přírůstku na vytváření institucí v Mostě vyjmenovány v podstatě chronologicky. Mezi obrázky se opět objevila Loosova malba vlaku, námět z jeho tvorby patrně nejcitovanější. Průmyslový charakter filmu měl však i svou kulturní část, téměř čtvrtina faktografie filmu, nepočítáme-li dramatinizované vločky, se zabývala různými aspekty života české minority na Mostecku na přelomu 19. a 20. století, byly zmíněny zábavy, spolky, školství, sokolové i anarchisté, kultura a divadelní život, v tomto případě však internacionálně, včetně německého. Film byl zakončen verší z *Edisona* v Buchvaldkově

111 Stanislav OUBRAM, *Karel Nonner - herec, který daroval talent Mostu*, Most 2006. *Pocta Karlu Nonnerovi*. Dokumentární film. Most 2013. Dostupné zde. <https://www.videomost.cz/index.html> Dokument si odbyl premiéru v Mosteckém městském divadle 25. května 2013. <https://www.divadlo-most.cz/cz/archiv-clanku/aktuality-z-divadla/pocta-karlu-nonnerovi/> [15.07.2024].

112 První expozice k dějinám hornictví v Praze byla otevřena již roku 1912 ve Schwarzenberském paláci, kde technické muzeum tehdy sídlilo.

113 Tomáš OKURKA, „*Výnikající hospodářský a národní čin*“. *Průmyslové a všeobecné výstavy v Čechách 1891-1914: aktéři a jejich motivace*, Ústí nad Labem 2016, s. 11.

podání: „*Naše životy jsou jako noc a den/na shledanou hvězdy ptáci ústa žen/na shledanou smrti pod kvetoucím hlohem/na shledanou sbohem na shledanou sbohem/na shledanou.*“ V tomto momentě recitátor, stejně jako zvukový záznam filmu skončil, ačkoli Nezval v originále ještě pokračoval: „*Dobrou noc a dobrý den/dobrou noc/sladký sen.*“ Pro starý Most by však pokračování o sladkém snu mohlo být interpretováno jako ironie.

Most bojující a vítězný se svým názvem i „závazkovým“ charakterem jeví dnes snímkem, který dobové propagandě z této dvojice sloužil zjevněji. Historické narativy byly tvořeny především připomínáním téměř permanentního stávkového boje za minulých režimů (1918, 1920, 1924, 1929 s vrcholem v roce 1932). Dalším zdůrazňovaným motivem je „nerozborné“ spojenectví se sovětským Ruskem, (později SSSR), které podle tvůrců filmu začalo ještě před tím, než se bolševici dostali k moci, ruští prvováleční zajatci přivezli do mosteckých zajateckých táborů nejen své šikovné ruce, ale také „*revoluční zkušenost.*“ Severočestí horníci jim to oplatili již brzy tak, že svým vystoupením podpořili uzavření Brest litevského míru. Pokud bychom připustili tuto odvážnou tezi, znamenalo by to patrně nejvýraznější zápis Mosteckých do světových dějin. Sověti byli připomenuti jako ti, kdo poskytli azyl komunistickým předákům během války, jako osvoboditelé roku 1945, jako dárci závodů v Záluží...

Třetím motivem bylo zdůrazňování třídního boje, který dokázal překonat i nacionální antagonismus, němečtí i čeští horníci byli na rozdíl od německé buržoazie schopni internacionální spolupráce. Ta ovšem ve filmovém pojetí neplatila jen dvakrát: nejprve při odhalování pomníku Tomáše Garrigua Masaryka a posléze po skončení druhé světové války, to že Němci „odešli“, bylo interpretováno jako „*akt dějinné spravedlivosti.*“ Ve filmu, snad jako v jediném z období socialismu, se objevily záběry ze dne, kdy byl v Mostě 28. října 1935 (v Lukášově snímku chybně uveden rok 1934) odhalován pomník tehdy ještě prezidentovi ve funkci Masarykovi. Dokumentu z odhalování pomníku¹¹⁴ bylo ovšem využito specificky, podle potřeb tvůrců nového filmu. I zde byl zmíněn česko-německý podíl na výstavbě památníku, ale zároveň podotknuto, že obě komunity fungovaly, působily odděleně, stavba byla měšťáckou, buržoazní záležitostí, a opravdovou spolupráci mohli prokázat jen proletáři. V Lukášově filmu se neobjevil ani Beneš, ani pomník, většinu z téměř dvouminutové sekvence zabíraly pohledy na průvody, z nichž legionáře, sokoly, uniformy nebylo možno (?) vystříhnout. Ke snímku z roku 1935 a k pomníku Tomáše Garrigua Masaryka se ještě vrátíme.

Dalším ne zcela obvyklým normalizačním připomínáním se stala ve snímku

114 Šbírka Oblastního muzea v Mostě. Fotografie, filmy, videozáznamy a jiná média. Signatura F-00004, F-00005 a také <https://www.videomost.cz/mostecko.html>, [15.07.2024]. Film je také součástí DVD *Most. Procházka starým městem*, Most 2008. V nultých a desátých letech 21. století se objevilo větší množství DVD rozličně a z různých zdrojů připomínající minulost Mostu. Motivaci k vydání a k nákupu vystihuje citace z přebalu (a nostalgický hudební doprovod): *Vzpomínka na starý Most je v mnoha srdcích ještě stále živá. Nad obrázkem, či fotografií starého města dokážou pamětníci sedět celý večer a diskutovat o zobrazeném domě, ulici, nebo o lidech, kteří zde žili...*

Most bojující a vítězný zmínka o zničení synagogy a vraždění židovského obyvatelstva. Ačkoliv ji film nedatoval zcela přesně: „*týden po okupaci*“ a ačkoliv není vraždění přímo v Mostě během události křišťálové noci doloženo, lze tyto zmínky a zveřejnění hořícího chrámu považovat za počín dobově spíše neobvyklý.¹¹⁵ Další vyznění filmu bylo již soudružsky náležité, dějinná spravedlnost se netýkala jen toho, že „*Němci odcházejí*“, ale také připomenutí pilířů socialistické společnosti a jejího budování: stavba mládeže Lidice - Most - Litvínov, role lidových milicí pro únorové události 1948, soudruh Klement Gottwald... Před závěrečnými titulky zní tóny fanfár ze Seidelovy skladby *Kupředu, levá*.

Filmová kronika *Historie nezanikne* byla vytvořena ve spolupráci několika institucí, tradičních Lukášových spolupracovníků: KSSPPOP v Ústí nad Labem, Okresního muzea Most, Transfery Praha, k nimž se nově přidaly Československá televize a Ústředí uměleckých řemesel Praha a na příběhu města opět vykreslila internacionální revoluční školu proletariátu, splnění historické role dělnické třídy, příběh města, které bude obětováno pro zisk „*panenské sloje nejkvalitnějšího uhlí*.“ Přesto byl výběr historických událostí bohatší, než by onen proklamovaný důraz na revoluční tradice předpokládal. Byl sice zmíněn Antonín Zápotocký jako fotograf, ale také Ves svatého Václava, Hrabišici, veduta Jana Willenberga, děkanský chrám a jeho archeologický průzkum.

Film si pokládal základní otázku: „*Co zbude po dělnickém Mostě?*“ A protože základní linii odpovědi měl již v názvu, tak ji ve snímku konkretizoval: „*Památky dělnického hnutí*.“ Větší část snímku, který neopomněl připomenutí Velké mostecké stávky, jejíž 40. výročí uplynulo nedávno, je připomenutím míst paměti spjatých s moderními dějinami, omezenými na připomínání cesty k socialismu, z nichž většina bude přenesena, transformována do nových prostor.

Film nabídl procházku po připomínkách spjatých s lokálním dělnickým hnutím, ve filmu jsou zachyceny tyto objekty: restaurace Střelnice (ta ovšem přenesena nebyla), památník zabitých stávkujících z roku 1932 u Soušské silnice, pomník obětí prosincové generální stávky, památník oběti fašismu a umučených havířů, pomník Rudé armády osvoboditelce. Také pamětní místa na osobnosti komunistického hnutí Bohuslava Vrbenského a Julia Fučíka. Bronzová postava Klementa Gottwalda v nadživotní velikosti od Václava Kyselky byla odhalena až roku 1956.¹¹⁶ Ovšem, jak sliboval dokument, historie nezanikla. Mramorová krychle, na které Gottwald stál, byla postavena na plošině dlážděné kostkami ze starého Mostu, svědky dělnických stávek a prolité krve. Film také zmínil nový

115 Jana SÝKOROVÁ. *Mostečtí Židé a nacistická persekuce v letech 1938-1945*, in: *Židé v Čechách 5. Sborník příspěvků ze semináře konaného 1. a 2. října 2014 v Teplicích*, Praha 2015, s. 48-61. TÁŽ, *Židé a Mostecko v průběhu staletí*, in: *Židé v Čechách 1. Sborník ze semináře konaného 24. a 25. října 2006 v Liberci*, Praha 2007, s. 113-123. Markéta LHOTOVÁ, *Synagogy v plamenech: křišťálová noc 1938 v českém pohraničí*, Liberec 2013. Michaela SOUKUPOVÁ, *Židovská komunita v Mostě ve dvacátých až čtyřicátých letech 20. století: příspěvek k dějinám mosteckých židů*, bakalářské práce, Univerzita J. E. Purkyně, Filozofická fakulta, Ústí nad Labem 2010.

116 <https://www.pamatkovykatalog.cz/pomnik-klementa-gottwalda-2167193>. [15.07.2024].

hřbitov a zároveň dal k dispozici další důvod pro zánik starého města, bylo to „město, které nestačilo.“

Kamenný klenot, symbol Mostu včera na cestě k zítřa

1975: *Kamenný klenot z Mostu*¹¹⁷ je snímek, který je jakousi sourozeneckou součástí snímku *Přemístění chrámu* ze stejného roku, byl určen pro SÚPPOP a má obdobný charakter i v titulcích, které běžely na pozadí zmiňované rytiny Mostu Jana Willenberga. Film je patrně posledním svědkem původní podoby kostela, ten je totiž míněn oním kamenným klenotem, před přípravou na stěhování. Snímek by mohl být nazván lyrickým dokumentem o kostele Nanebevzetí Panny Marie, především o „světovém významu“ jeho interiéru. Sloužil ovšem také jako doklad aktivit pražského ústředí památkové péče, která se jím přihlásila jako podílník na jeho záchraně.

1985: *Most včera a zítřa* Andryšek označuje ve shodě s většinou komentářů na Česko-Slovenské filmové databázi jako propagandistický film.¹¹⁸ Film si nechal vyrobít Okresní národní výbor Most v Krátkém filmu Praha, trvá 25 minut a Lukáš je uveden jako autor scénáře a režisér, komentář četl již osvědčený Moravec, odborná spolupráce byla v rukách Libuše Pokorné, dlouholeté ředitelky mosteckého muzea (tehdy neslo název Okresní), a Josefa Ouvína, na konci 80. let 20. století patrně ředitele odborného učiliště v Mostě, dnes Střední škola technická.

Snímek využíval filmové záběry ze starého i nového Mostu, použil také letecké záběry i staré fotografie, mnohdy již recyklované. Byl patrně v souladu s potřebami zadavatele (ONV) postaven na dvou základních tezích: na obhajobě likvidace starého města, v té době už se žilo v novém, a také jako připomínka „slavného“ data 1945, data osvobození. Ostatně květen 1945 byl jednou z nejčastěji připomínaných a oslavovaných událostí v době socialistického režimu. I rok 1985 nabízel příležitost pro nové festivity, často ještě v rámci dobového koloritu plněním rozmanitých pracovních závazků.

Film se odkazuje na výroční charakter jak v úvodu: vděčností osvoboditelům, tak i v závěru, sekvencemi na „přemístěný“ mostecký pomník sovětské armádě, do kterých zaznívá opětovné poděkování rudoarmějcům a jsou vloženy závěrečné titulky. Film také připomíná další, z hlediska dobového vnímání, důležité mezníky pro dějiny města Mostu. Stává se tak jakýmsi kalendářem socialistického světa a jeho kořenů: ožil v něm rok 1932, rok velké stávkvy, ještě jednou se

117 Film jsem měl k dispozici ze zdroje, který si přál zůstat v anonymitě.

118 Vydání na DVD poněkud prozrazuje a zároveň skrývá zdroj filmu *Most včera a zítřa*. *Filmové záběry. Starý Most. Nový most*. Most 2011. Vyšlo i jako součást vydání čtyř DVD *Starý a Nová most*. Most 2010. Pod vydáním na DVD je podepsán Jaroslav Hron. <https://jaroslavhron.cz/nabidka>. Na databázi ČSFD měl film měl od komentujících diváků hodnocení 65 % ze 100 možných. (Ke 31. červenci 2024) V komentářích se projevil náhledy lokální, umělecké, politické. <https://www.csfd.cz/film/291560-most-vcera-a-zitra/prehled/> Je dostupný i ve veřejném prostoru. <https://vimeo.com/48353755>. Pro školní zacházení je vhodné pracovat nejen se samotným filmem, ale právě také s komentáři na něj. Určité podněty pro školní zacházení s propagandou poskytují Metodiky a pracovní listy dostupné zde: <https://www.slavne-dny.cz/episode/10001406/den-kdy-nemci-kapitulovali-u-stalingradu> [15.07.2024].

vrátil rok 1945, tentokrát jako rok znárodnění, rok „splněného snu,“ dále je připomenut počátek (1946) akce Lidice-Most-Litvínov, akce mládeže, která měla vyjádřit budovatelské ambice nového pokolení, rok 1948, počátek vlády komunistů, vítězný únor, „který otevřel bránu budoucnosti dokořán.“

Z hornického hlediska byla také připomenuta proměna způsobu těžby, kdy se dominantním způsobem stalo dobývání povrchové, pomocí velkorypadel. Připomínáno jako klíčové datum bylo také usnesení z roku 1964, kdy bylo vládou definitivně potvrzeno rozhodnutí o likvidaci starého města. Film o správnosti tohoto rozhodnutí nepochyboval, vlastně ani nemohl. Film byl jeho zastáncem i propagátorem: uhelný pilíř hnědého uhlí pod starým Mostem byl příliš mocný, důležitý a lákavý, staré město vlastně nevyhovující a nefunkční, naopak technická řešení výstavby města nového se jevila jako perspektivní, modernistická a progresivní. Nejednalo se jen o výstavbu města, ale také o vytvoření důležité tepny, která se nemohla zastavit, již zmíněného koridoru. Ikonou úspěšných technických řešení se stal přesun mariánského kostela, jehož roli shrnuje komentář lakonicky: „V cestě stál také kostel, jedna z překážek.“ Film byl vystaven také na několika dalších „propagandistických“ postulátech:

1. odůvodnění „likvidace starého a budování nového“ (města) obrazovým i verbalizovaným soubojem, který staré nemohlo nikdy vyhrát: 88% budov bylo vystaveno ještě před pádem Rakouska-Uherska, kanalizace byla bez čištění svedena do řeky – stoky Bíliny, infrastruktura města (starého) byla nevyhovující a byty v něm jen malé a nevybavené. Filmová řeč je umocněna nejen dokumentováním výše zmíněného v protikladu s novým, ale také filmovým trikem, kdy určité pasáže snímku běží pozpátku a odstřelované budovy vstávají z popela a sutin. Představa minulosti neměla být ovšem pro žádného diváka přitažlivá. Jedinou variantou budoucnosti se stalo „vzdušné město růží - město zítřka, město práce, lásky a míru.“ Film lze označit za jakousi variantu reprezentativní obrazové publikace, která byla vydána k 50. výročí Velké mostecké stávky a která kromě obvyklého obrazového materiálu (typického pro podobný styl publikací) přinesla i poměrně rozsáhlé texty k historii města, zejména *Sto let bojů mosteckých horníků za socialismus*.¹¹⁹

2. technická atraktivita filmu, kromě výše zmíněného využíval také leteckých záběrů a převážně barevného filmu (černobílé jsou zpravidla jen vyobrazení předválečného období, či příjezdu sovětů v roce 1945 na základě dobových fotografií), působivý byl také vcelku rychlý střih a formální stránka komentáře díky naléhavému a důvěryhodnému hlasu Miroslava Moravce (bez ohledu na obsah sdělení). Vhodným doplňkem umocňujícím zamýšlené sdělení se jevil také výběr hudby. V podstatě film svým provedením respektoval obvyklé pravidlo jakékoliv povrchnosti, líbivosti, bezčasí, konzumu: „Není důležité co, ale jak.“ (Xavier Baumaxa při imitaci Karla Gotta).

3. příznačné pro filmové zpracování bylo také zacházení s rolí osobnosti v dě-

119 Zdeňka FRÖHLICHOVÁ – Heide MANNLOVÁ a kol., *Most 1932-1982*, Ústí nad Labem 1982. Ke způsobu narace obdobných publikací, a především k poměru obrazu a textu v nich viz Čeněk PÝCHA, *Kniha k prohlížení a procházení*, Dějiny - teorie - kritika 12, 2015, č. 1, s. 61-87. (<https://doi.org/10.14712/24645370.2713>).

jinách. Kromě některých tvůrců filmu (ne ovšem všech) zmíněných v titulcích, v komentáři zaznělo jen několik jmen; lidé, respektive soudruzi, kteří se nejnověji zasloužili o tuto pozitivní proměnu, představitelé dobových struktur v náležité hierarchii. Za ústřední orgány je zmíněn místopředseda vlády České socialistické republiky Stanislav Rázl, přezdívaný „*nekorunovaný král severu, nomenklaturní technokrat*.”¹²⁰ Krajský funkcionář Jaroslav Hajn a okresní „tajemník” Josef Puchmeltr. Uvedené funkce zastávali v polovině 80. let 20. století.

Rázl a Puchmeltr byli několikrát uváděni jako archetypy představitele normalizačního seriálu *Okres na severu*.¹²¹ „[...] část jeho historie zpodobnil známý televizní seriál. Ne Josef Puchmeltr není Pláteníkem z filmu, i když leccos z jeho života seriál zaznamenal. Především věrně zpodobnil rysy jeho charakteru a politické morálky, zásady komunistického funkcionáře [...] Takový člověk je musí mít jako základní profesionální předpoklady. To je samozřejmost, jako řidičák, chce-li jezdit. Nemáš-li je, nemáš ve funkci co dělat. Zápal, čest a profesionalita ostatně platí pro každého.“ Novinový text nadále oceňuje Puchmeltrovu rozvahu a odvalu (člověk, kterému bylo dáno do vínku likvidovat obce i doly, ačkoliv jej při tom často „píchlo u srdce“, protože likvidoval i své mládí a své podniky, zejména důl Pavel, kde působil), cit pro kádrovou práci, znalost lidí a víra v ně. Také jej cituje: „Když člověk dovede přírodu poškodit, musí ji umět také spravit nebo *Naše byrokracie, to je nejhorší parazit na těle pracujícího člověka*.”¹²²

Puchmeltr připomněl i starý hřbitov, místo (před)posledního odpočinku hornických bojovníků za lepší svět, obětí stávek v roce 1920, 1932; 1969 ostatky přeneseny na nový hřbitov, likvidace starého byla totiž jednou z prvních akcí, která Mostecké čekala, hřbitov stál v cestě, kde měl být vybudován klíčový, již několikrát zmíněný koridor, základní infrastruktura pro uchování životních nezbytností města v nejšířším slova smyslu a prolnutí životů přesunutých obyvatel.¹²³

120 <https://sever.rozhlas.cz/stanislav-razl-komunisticky-technokrat-reditel-spolchemie-i-ministr-chemickeho-9106318>. [15.07.2024]. Petr ANEV – Matěj BÍLÝ (edd.), *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989)*, Praha 2018.

121 Karel LÖBL, *Naděje a omyly*, Praha 2012, s. 748. Daniel SZABÓ, *Kritická diskurzivní analýza televizního seriálu Okres na severu*, diplomová práce, Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Praha 2011.

122 Jiří STANO, *Kdy má radost tajemník*, *Rudé právo* 58, 14.8.1978, č. 190, s. 3. Text v rámci seriálu *Lidé naší doby k nadcházejícím Puchmeltrovým padesátinám*, v textu je uvedeno ovšem šedesátka má na spadnutí. Biografie nad jámou, ve které zmizel starý Most, včetně stranického sekretariátu OV KSČ, kde působil od roku 1961.

123 V prosinci 1962 (poprvé sděleno již v říjnu téhož roku) bylo ONV v Mostě (odbor místního průmyslu a služeb) zasláno rozhodnutí ÚV KSČ prostřednictvím SHR zakončené pozdravem *Zdařbůh tohoto znění (zkráceno): Harmonogram (plánování a projektové přípravy a vlastní výstavby nového hřbitova) je třeba vypracovat tak, aby v polovině roku 1964 bylo možno vydat zákaz pohřbívání na starém mosteckém hřbitově*. V říjnovém dopise se psalo: *Pohřbíváním na starém mosteckém hřbitově se zvyšují náklady na jeho likvidaci.... Bylo by možno vydat zákaz pohřbívání na starém hřbitově již nyní*. SOKA Most, fond MěNV Most, č. j. 130. Likvidace a přemístění hřbitova v Mostě, i. č. 660. Korespondence SHR zasláná na ONV, v kopii i Městskému národnímu výboru ze dne 20. října a 10. prosince roku 1962.

Velké mostecké stávky se zúčastnili i jeho rodiče, „*jen představit si lze již, že tudy někde vedla Chomutovská ulice, kde je vraždili,*“ tudy se ubírali v průvodu i jeho otec havíř Jan a matka textilačka Božena. Rodina během války zůstala v Sudetech, Josef docházel do německé školy. Vzpomínal na příchody sovětských vojsk, v roce 1945 přišli jako osvoboditelé, v roce 1968 vidí jejich roli také jako pozitivní, dorazili jako zachránci před reakcí, která se chystala „*zúčtovat za Únor.*“ Vzpomínal na budovatelská 50. léta, kdy působil jako starosta v Lomu: „*Nasekali jsme tehdy i mnoho volovin, div jsme neznárodnili i žehličičky mandly.*“

Vedle funkcionářských sil budování, předvoje, vedení komunistické strany Československa, byla ovšem zmíněna i masa: budovatelé socialismu, ti, kteří připravovali ovoce pro naše děti, přestože ještě mnozí s nostalgií želeli starého města, čas spěl k lepšímu městu, k již zmíněnému novému Mostu. Který se stane „*městem růží - městem zítřka, městem práce, lásky a míru.*“ Město se stalo dalším kolektivním hrdinou, kterým vlastně nikdy nepřestalo být. Komentář filmu prokokoval, že jedna z věcí se nezmění nikdy: město Most bude stále nositelem revolučních tradic, především díky památce Velké mostecké stávky a jejích obětí, „*které vykoupily dnešní štěstí.*“

Oběti byly připomenuty dvěma tehdy stojícími a patrně ještě v rámci dobové komemorace fungujícími, respektive využitelnými/zneužitelnými objekty spjatými se stávkami (sekvence 23.25–23.45), které doprovázel komentář anaforicky zdůrazňující: „*Nezapomene!*“ (Město). Další dějinná role města Mostu sejevila v tom, že bude „*stavět a ctít památníky této slavné minulosti.*“ Prvním snímaným objektem je památník ze starého Mostu (Soušská ulice), původně z roku 1952, v roce 1969 přenesený na nové místo. Tento památník ztratil v roce 2018 památkovou ochranu a dnes již neexistuje.¹²⁴ Druhým zabíraným objektem byla (ta dodnes existuje, ovšem spíše „neudržovaná“) velkolepá realizace z roku 1969 sochaře Stanislava Hanzíka, mosteckého rodáka, umístěná na „novém“ mosteckém hřbitově, jehož součástí je mohutné betonové schodiště se dvěma nápisovými hranoly, na vrcholu je umístěno deset nepravidelně umístěných a variabilně koncipovaných betonových pilířů, dvě dvojice pilířů jsou spojeny lichoběžníkovými překlady. Objekt mezi Mostečany známý jako „Stonehenge“¹²⁵ je podle historika mosteckého muzea Jiřího Šlajсны dokonce astronomicky orientován.

124 <https://www.pamatkovykatolog.cz/pamatnik-obetem-stavek-roku-1920-a-1932-13990424>,
<https://pamatkovykatolog.cz/pamatnik-hrdinum-velke-mostecke-stavky-13990285> [15.07.2024].

125 Značnou pozornost věnuje tomuto objektu Martin Vokurka z redakce Mosteckého deníku. Například v textu: Most řeší špatný stav kulturní památky připomínající menhiry Stonehenge z 25. března 2023. https://mostecky.denik.cz/zpravy_region/most-resi-spatny-stav-kulturni-pamatky-pripominajici-menhiry-stonehenge-20230325.html [15.07.2024].

Uprostřed piliřů je hranol, opět z betonu, na kterém byla umístěna Hanzíkova socha probodnutého lva.¹²⁶

Pomník Tomáše Garrigua Masaryka a dílo Františka Lukáše

Snímek „*Odhaltování pomníku TGM v Mostě*“¹²⁷ z roku 1935 byl vyroben ve dvou variantách, jedna byla podkladem pro 82 kopií firmy Paramountfilm (patrně součástí Paramount Pictures), které byly promítány jako součást jejich žurnálu. Druhá, rozsáhlejší varianta, natočená společností Bertinifilm, byla v úvodu doplněna o obrázky z Mostu a okolí. Tento snímek financoval Výbor pro postavení pomníku T. G. Masaryka v Mostě.¹²⁸ Zhotovené záběry jsou však velmi dobrým zdrojem pro postižení atmosféry města v polovině 30. let, i přes nepříznivé počasí, které 28. října nad městem vládlo. Městem defilovali jeho občané v rámci svých spolků a organizací, nad nimi se objevovaly vývěsní štíty mnohých mosteckých provozoven, byly zde zachyceny doprovodné sportovní akce. A v české vizuální paměti nebývá zpravidla zvykem zachycovat Edvarda Beneše směřujícího se, zejména proto, že jej připomínáme při tragických událostech roku 1938, respektive 1948. Zde se kameramanovi podařilo zachytit tehdejšího ministra zahraničí s úsměvem, prezidentem se stane o necelé dva měsíce později, takže i to lze proměnit, bude-li potřeba? Když byl Beneš vítán mosteckými dětmi, smál se a zdá se, že srdečně. Navíc, jména dětí jsou známa: děvče v národním kroji je Slávka Ilichová, v dirndlu Helena Kardysová, chlapec s květinami Jiří Pflieger.¹²⁹ Navíc známe i jídelníček receptce u této příležitosti uskutečněné.

Přestože nebylo z důvodů omezení dostupnosti i vymezeného limitu textu možné projít více snímků Františka Lukáše k mosteckému regionu, primárně k dějinám města, předcházející řádky zřetelně artikulovaly značný a různorodý potenciál zachovaného filmové materiálu pro další bádání. Primárně je důležitým svědectvím stavu prostoru města, který je v jeho zachycení opravdu reálný, mnohdy až syrový. Stejně jako zachycuje náměstí, ulice, objekty, zachycuje také život mezi nimi a v nich. Je tak důležitým zdrojem pro záznam každodenní rea-

126 Proklátý lev, 1966–1969, Most. Petr WITTLICH, *Stanislav Hanzík. Výběr z díla. Katalog výstavy*. Most 1986, nestránkováno. Zde i další vyobrazení Hanzíkem specificky užívaných lvů. Mostecký Proklátý lev nebyl zatím dán do souvislosti s podobným koncipovaným objektem na pomníku padlých v meziválečných Teplicích, který vzbudil mnohé nacionálně zabarvené polemiky a vášně. Částečně viz Jiří BUREŠ – Marta PAVLÍKOVÁ, *Tatíčku, vrať se k nám! 2. Pomníky velké války na Chomutovsku, Mostecku a Teplicku*, Ústí nad Labem 2020, s. 218–221.

127 Nejedná se patrně o oficiální název, ten v tuto chvíli neznáme.

128 Vitězslav ILICH, *Odhaltání pomníku p. prezidentovi T. G. Masarykovi v Mostě 28. X. 1935*, Most b. d., s. 54. K Masarykově pomníku stručně Pavel KOUKAL, *Budu se na vás dívat. Osudy pomníků T. G. Masaryka na severu Čech*, Duchcov 2000, s. 38–40. Od roku 2014 pomník obnoven. Edvard D. BENEŠ, *První odhalení sochy Masaryka v Mostě viděl celý svět*, Mostecký deník 25. září 2014. Dostupné na https://mostecky.denik.cz/zpravy_region/prvni-odhaleni-sochy-masaryka-v-moste-videl-cely-svet-20140925.html [15.07.2024].

129 Tamtéž, s. 26. Vládní komisař Mostu a místopředseda pomníkového výboru se jmenoval Vojtěch Pflieger.

lity, zvyklostí, atmosféry, jen málokteré scény se zdají aranžované. Funguje tedy jako dokument pro poslední roky fungování starého města. Druhým velkým okruhem využití filmových materiálů je možnost zachytit onu velmi specifickou a mimořádnou situaci, ve které se společně ocitli lidé a město, na pokraji kolektivního zániku a vzniku, případně vzniku a zániku domovů, prostorů, existence. Je možné vyhledávat rozmanité, zjevné i skryté motivace, které k danému rozhodnutí vedly, které jej umožnily. A především, jak vstupovaly, byly vysílány do veřejného prostoru. Dalším samostatným prostorem pro bádání jsou způsoby zacházení s filmovým materiálem jako pramenem, jak zachází se zdroji, jaký poměr volí mezi obrazem, slovem, zvukem; jaké způsoby narace a v daném případě také propagandy volí. Mnohé z toho je možné realizovat v doprovodu k modelu města i ve školním prostředí.

Film jako svědek školního dějepisu *Docela obyčejné město?* Byl televizní cyklus zaměřený na hledání stop minulosti ze sklonku 80. let 20. století, v prvé řadě pokrokové, dělnické, tomu odpovídal výběr lokalit, kterým se cyklus věnoval, kromě Mostu byl zvolen také Radotín, Jeseník, Svárov a Duchcov, jednotlivé díly (zhruba 20 minut) byly uvedeny v Československé televizi v letech 1988–89. Představím především mostecký díl,¹³⁰ s určitými přesahy na film o Duchcovu,¹³¹ odborným garantem obou byl Vojtěch Blodig, vzhledem k regionální a tematické spřízněnosti míst a námětu.

Koncept filmů byl velmi podobný, byly zaměřeny na mladého diváka, kterého měly motivovat k zájmu o historii svých měst, která jsou jen velmi zdánlivě obyčejná, v komentáři se objeví návodná otázka: „*Nechcete ji (historii města) objevit?*“ Objevování historie bylo podloženo záběry na mladé lidi, kteří se již o to pokoušeli, pod vedením zkušených dospělých. V mosteckém dílu jsou objeviteli žáci základní školy, členové vlastivědného kroužku, kteří poněkud paradoxně jako na největší zážitek ve své činnosti vzpomínali na návštěvu (cisterciáckého) kláštera v Oseku.

V duchcovském dílu se objevila netradiční hodina dějepisu učitelky a ředitelky místní školy kapitána Sochora Maryši Veselé, která se odehrávala v terénu města i u Duchcovského viaduktu. Žáci se setkali a „besedovali“ s pamětníky a místními historiky, například také kronikářem Pavlem Koukalem. Ve stejném filmu vystoupili ještě další mladí aktéři, žáci gymnázia, kteří se podíleli na akci místního Klubu přátel historie a organizace Svazu socialistické mládeže s názvem Bartův Duchcov. Ta byla přehlídkou literární tvorby mladých autorů. Ilja Bart, vlastním jménem Julius Bartošek, absolvoval duchcovské gymnázium a stal se později mimo jiné levicovým novinářem, spisovatelem, především básníkem: „*Věvodkyně historie vede svou nejkrásnější dceru, revoluci,*“ a funkcionářem, ve svém díle se vracel také do Podkrušnohoří. Film zachytil dva žáky při recitaci jedné z Bartových básní a zároveň byl jakousi upoutávkou na výše

¹³⁰ Filmem provázel herec mosteckého divadla. Důležité je patrně upozornění, že film se natáčel v zimě, což vymezovalo limity terénní výuky. Alan Lederer (režie), ČT Praha 1987. AČT, signatura IDEC: 273 531 15718.

¹³¹ AČT, signatura IDEC: 287360 42894, režie Ladislav Kohout.

zmíněnou literární přehlídku, která měla „neočekávaný“ ohlas mezi mladými zájemci o literaturu.¹³²

Mostecký díl byl v rukách tří průvodkyň: učitelky Aleny Kvapilové a dvou zaměstnankyň muzea Jany Sýkorové a Libuše Pokorné se staly průvodkyněmi po hledání stop mostecké stávky. „Náhradou“ za neexistující místa fungující jako původní místa paměti na socialistické dějiny Mostu se stala poněkud překvapivě místa mimo Most. Očekávali bychom větší soustředění na tehdy ještě patrně funkční památníky mosteckých stávek, některé z nich byly přesunuty ze starého Mostu. Tvůrci filmu se však přesunuli do nedalekého Lomu u Mostu, k restauraci Dělnický dům (místního centra hornických aktivit již z počátku 20. století) a především do Litvínova.

V tehdejší litvínovské pobožce mosteckého muzea fungovala expozice *Hornické Mostecko a jeho revoluční tradice*.¹³³ Patrně „atraktivnější“ část expozice tvořily modely spjaté s hnědým uhlím; znázorňovaly hornickou kolonii Kopisty, důl Humboldt v Dolním Jiřetíně (místo počátku stávky) a patrně také Dělnický dům v Mostě (sídlo stávkového výboru). Žáky a tvůrce filmu podle jedné ze sekvencí velmi zaujala světelná nástěnná mapa, znázorňující šíření stávky na další místa v Podkrušnohoří. Popis stávky neopomněl připomenout podporu kulturního světa zejména z Prahy, zmínil, že mezi umělci, kteří přijeli na místo stávky, byl také Nezval, byl citován stálý zpravodaj stávky Julius Fučík a jeho slova: „*Jistota pracujícího člověka - bída*“; byl zmíněn redaktor Tvorby Géza Včelička.

Snímek připomněl klíčová data boje 13. a 16. dubna 1932, data generální stávky a pohřbu dvou zastřelených Josefa Ševčíka a Jana Kříže i některé ikonické pojmy, jako bylo heslo „*Jednota Stávka Vítězství*“, mosteckou restauraci Střelnice, samotný termín Velká mostecká stávka, vzpomínky Roberta Brožíka¹³⁴ a takzvané kolečkáře, stávkující, kteří na kolech rozváželi zprávy z ústředí do bližšího i vzdálenějšího regionu. Význam stávky pro tehdejší přítomnost byl uzavřen návštěvou Gustava Husáka v Mostě (1982?) a jeho slovy oceňujícími událost na Mostecku roku 1932 jako „*vzor úspěšné stávky*.“ Husák si svým projevem z hlediska dalšího vývoje poněkud zahrával s ohněm, když pracoval s termínem úspěšná stávka. Pro socialistickou společnost a její předáky byla zkušenost již naprosto archaická, třídní boj získal nové formy. Rok 1953 zapomenut a rok 1989 se svými událostmi nepředstavitelný. Pro bádání o mostecké stávce zůstává stále užitečným zdrojem její jubilejní bibliografie.¹³⁵

132 Pavel KOUKAL (ed.), *Bartův Duchcov* 1988, Duchcov 1988.

133 Z původní expozice se zachovalo jen velmi málo, jak vypadala si lze představit na základě tištěného průvodce. Heide MANNLOVÁ, *Hornické Mostecko a jeho revoluční tradice*, Most 1985, kde je také otištěn orientační plán expozice s popisem uspořádání jednotlivých místností a soupis tvůrců a konzultantů.

134 Robert BROŽÍK, *Na rudém Mostecku*, Ústí nad Labem 1976. Brožíkovy celoživotní vzpomínky, přestože jsou psány tak, aby“ mohly být oceněny“ v soutěži Ústavu marxism-leninismu v Praze, jsou poměrně čtivé a zachycují řadu intimních detailů, především z každodenního života, značná část textu byla věnována stávce. Tamtéž, s. 69-104.

135 Zdeněk VOJTEK – Jarmila TRÁGROVÁ (edd.), *Mostecká stávka 1932: Výběrová bibliografie k 50. výročí stávky*, Ústí nad Labem 1982.

Snímek nepřinesl vzhledem k předcházejícím filmům objevný vizuální autentický materiál (nepočítáme-li pohledy do zrušené litvínovské expozice tehdejšího Okresního muzea), ale je velmi cenným dokladem snahy hledat pro mladou populaci atraktivní formy institucionálního seznamování s místními dějinami. Snímek ukázal nutnost kooperace školy s dalšími institucemi, která je při podobných ambicích základní podmínkou. Ostatně mostecká stávka byla připomenuta v nedávné době dvěma aktivitami mosteckých institucí opětovně. Prvním byl projekt mosteckého muzea za určité podpory mosteckého magistrátu nazvaný *Ukradená stávka*,¹³⁶ druhým vzorová lekce mostecké skupiny vyučujících dějepisu v rámci projektu Dějepis+ s jednodušším názvem *Mostecká stávka*.¹³⁷

Most – město bez kostela, jeden z prvních filmových obrazů 90. let

Z celé řady filmů, které se Mostecku věnovaly po roce 1989 chceme upozornit na dva počiny, také vzhledem k tomu, že by měly představovat další náměty pro možná bádání a případná objevení, respektive zveřejnění dalších vizuálních snímků, jak fotografických, tak filmových, nejčastěji prostřednictvím objektů individuální, rodinné, či zájmové paměti, které mohou dokumentovat až nezvyklé pohledy na městskou krajinu. Zůstaneme-li nejprve u snímků uložených v Archivu České televize, považujeme za nutné alespoň se zmínit o snímku *Město bez kostela*.¹³⁸ Film se vrátil k momentu, kdy byly roku 1969 zavřeny mostecké kostely, další ekonomická, sociální i kulturní infrastruktura ve starém Mostě (pro nový Most) fungovala, například divadlo až téměř do posledních chvil.¹³⁹

136 Oblastní muzeum a galerie Most, film, aktualizace formou komiksu, muzeum preferované médium, kterým sděluje svá poselství do veřejného prostoru, dostupné na <https://www.muzeummost.cz/cz/ukradena-stavka>; Rozhovor z března 2022 pro regionální zpravodajství: Jiří Šlajšna - historik: *Velká mostecká stávka byla několikrát ukradená*, dostupné na <https://www.pontereports.cz/index.php> [15.07.2024].

137 Hlavním autorem a garantem byl Michal Přenosil, učitel na Gymnáziu v Mostě, ve spolupráci se svými kolegy. Výstupy jsou dostupné jak u něj, tak u Josefa Märce. Inspirací pro vytvoření této lekce byly tehdy „aktuální“ a v lokalitě Mostu „aktualizované“ osudy Památníku Velké mostecké stávky, ambice propojit minulost s novějšími dějinami (1989) a přítomností (Stávka z pohledu současného práva). Lekce *Co dělají dívky (na fotografii)* využila tyto prameny: školní kroniku I. základní školy v Mostě, především fotografie u památníku (SOkA Most), novinové texty: Brüxer Zeitung 1932, Rudé právo 1957, některé další materiály, a především text Ondřeje STRATILÍK, *Most se opět snaží vypořádat se svou minulostí a znovu velmi nemotorně*, ze dne 10. září.2020. Dostupné na: <https://www.euro.cz/clanky/most-opet-snazi-vyporadat-se-svou-minulosti-a-znovu-velmi-nemotorne/> [15.07.2024].

138 *Město bez kostela*, režie Alexander Vojta. Pracovní název byl také *Město bez duše*. Vyrobil Sky TVfilm pro Českou televizi 1995. Scénář Lucie Haladová, Vojta. Báseň Viktora Dyka Jeremiáš. Spolupráce: Michaela Fialová, Heide Mannlová, Petr Kůrka, Jaromír Žiška. AČT, signatura IDEC: 295 321 21554.

139 Lucie DRMOLOVÁ, *Osudy starého mosteckého divadla od roku 1945 do roku 1960*, bakalářská práce, Univerzita J. E. Purkyně, Filozofická fakulta, Ústí nad Labem 2017. TÁŽ, *Staré mostecké divadlo od roku 1960 do jeho likvidace*, diplomová práce, Univerzita J. E. Purkyně, Filozofická fakulta, Ústí nad Labem 2019.

Film přinesl svědectví pamětníků, což je jeden z dalších přínosů filmových svědectví, zachycení vzpomínek pamětníků. Ty jsou sice v daném kontextu použity zpravidla účelově, aby podpořily ideové vyznění dokumentu jen o málo méně explicitně než v dílech o období socialistické kinematografie, nelze tedy na ně vztáhnout možnosti orální historie, na druhé straně zprostředkovaly záběry a promluvy svědků, které nemáme z jiných zdrojů k dispozici. Zde vystoupili kromě jiných Marie Hladká, sekretariát kultury Okresního úřadu Most: „*Most není a nebude [...]*“ praktikující věřící Kamila Rotscheinová, varhaník Jiří Bříza (ve snímku také na varhany improvizuje): „*oddělen jako vyhnanec.*“ Poslední slova se týkala mosteckého převezeneho kostela a v této souvislosti jsou připomenuta dvě důležitá data: vláda České socialistické republiky se 12. května 1971 usnesením číslo 103 rozhodla o přesunu kostela, rada Okresního národního výboru v Mostě 21. leden 1972 o tom, že tento kostel bude určen jen pro kulturní činnost.

I samotná Mostecká stávka, často označována jako velká, byla kromě dalšího četného zacházení několikrát námětem filmového zpracování,¹⁴⁰ v AČT jsou dostupné dva stejnojmenné snímky. Prvním je *Mostecká stávka* (9 minut) z roku 1982,¹⁴¹ filmové a fotografické záběry 30. let oproti kontrastu dobové přítomnosti v rytmu veršů ze sbírky *Tonoucí stíny* Josefa Hory:

*„Dým barvil tu květy
hukot otřásal nebem
shrbeni s bandaskami a okoralým chlebem
se trousili dělníci do práce
nebylo ptáků
nad suchým lesem a nad prachem cest
říkal jsem peklo [...]“*

Dalším zachovaným snímkem vracejícím se do Mostu roku 1932 je snímek *Mostecká stávka* (33 minut), vystavěný na básnických textech, které připomínají boj horníků v širších kontextech.¹⁴²

140 Filmová rekonstrukce je také součástí vzdělávacího portálu České televize *Stávka horníků na Mostecku*, dostupné na <https://edu.ceskatelevize.cz/video/4132-stavka-horniku-na-mostecku> [15.07.2024].

141 Režie Jan Chaloupek, V. Holomek, T. Formáček, V. Kutilová, K. Cajthaml, A Sobotka, AČT, signatura IDEC: 282 532 34786.

142 AČT, signatura IDEC: 282 310 63712 vysíláno v březnu 1987 Mostecká stávka připravil dr. Jiří Roth. Karel Hlušička, Věra Galatíková, Milena Dvorská, Ladislav Mrkvíčka a Eva Matějčková. Režie Jiří Bělka.

Příběhy mosteckých stávek rezonují i v dalším důležitém zdroji pro historický výzkum, jako jsou osobní svědectví účastníků.¹⁴³ Moderní orální historie se etablovala také v českém prostředí jako významná součást novějšího historického bádání, ale hledání pamětníků socialistického boje má na Mostecku tradici již přinejmenším od počátku 60. let 20. století.¹⁴⁴ Marxistická historiografie měla o využití pamětníků ovšem své specifické představy, obejdeme-li oblast ideologické pravověrnosti, omezovalo se velmi často na etnografické zkoumání a na náhradní zdroj při nedostatku jiných typů pramenů.¹⁴⁵ Tyto vzpomínky se staly také důležitou součástí kvalifikačních prací, a postupně docházelo k jejich širšímu tematickému záběru, například na situaci během druhé světové války a zejména na její konec v roce 1945 v souvislosti s tezí o přerůstání národní revoluce v revoluci socialistickou.¹⁴⁶

Několik pamětníků vyzpovídal pro svou práci v listopadu 1978 Tomáš Babouček a také jejich výpovědi by mohly narušit čítankové slavnostní líčení „šeříkového května“ 1945.¹⁴⁷ „*Most zaplavený zajatci, chtěli jíst, obléci se, někteří i vyrovnat si účty. Město byl jako špinavý tábor plný hadrů a odpadků.*“¹⁴⁸ V městě se situace rozhodně nekonsolidovala s květnovým útekem německé armády a mnohých

143 Z prostorových důvodů pomine na tomto místě vydané vzpomínky pamětníků, kterým bychom se rádi věnovali v budoucnu, stejně jako „*školnímu zacházení s pamětníky*“. Metodika pro školy bude ověřována na několika školách podkrušnohorského regionu ve školním roce 2024–2025. Rádi bychom využili dostupných pamětí na válku a propojili je s rodinnými vzpomínáními. Uvědomujeme se, že se již mnohdy nemusí jednat o osobní vzpomínku, ale o transformované rodinné vyprávění, o paměti prarodičů, co jim vyprávěli jejich rodiče, prarodiče. Paměť moji babičky.

144 Věra HOLÁ – Růžena VYSKOČOVÁ, *Zápasy KSČ očima pamětníků*, Praha 1971. Různé rozsáhlé *popularizačně-agitační* sborníčky (15 až 76 stran) vzpomínek „zasloužilých pracovníků dělnického hnutí“, vydaných Oddělením agitace a propagandy OV KSČ *Mostecko bojující a vítězíci*. I. – VIII. Most 1961–1965. I tyto sborníčky měly závazkový charakter: ke 40. výročí založení KSČ, ke 30. výročí Mostecké stávky, k 20. výročí Slovenského národního povstání, k 20. výročí osvobození ČSSR Sovětskou armádou. Výroční charakter usměrňoval také výběr preferovaných vzpomínek.

145 František ŠMAHEL, *Současný stav a úkoly regionálního studia na mosteckém okrese*, Regionální studie. Litvínovsko – Mostecko 1, Most 1962, s. 3–8, zejména s. 6. TÝŽ, *Vzpomínky pamětníků – důležitý pramen pro studium dělnického hnutí na Mostecku*, tamtéž, s. 53–55.

146 SOKA Most, Český svaz protifašistických bojovníků – okresní výbor Most, inv. č. 23, kartony č. 2–5, *Vzpomínky pamětníků a pozůstalých*. Alena KVAPILOVÁ – Václav KOUKOLÍK, *V zajetí smrti: vybrané vzpomínky členů OV ČSBS okresu Most, bývalých vězňů koncentračních táborů nacistického Německa*, Most 1995.

147 Tomáš BABOUČEK, *Osvobození Mostecka a počátky konsolidace v letech 1945–1946*, diplomová práce, Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem 1979, s. 13, 72–73, 93. Babouček měl k dispozici i nespecifikované vzpomínky uložené tehdy na OV KSČ, patrně mimo vydané sborníčky. Tamtéž byly uloženy také závěrečné práce Večerní univerzity marxismu-leninismu (VUML), které mohly vzpomínek pamětníků rovněž využívat a možná i některé rukopisy místních badatelů, např. Zdeňky Fröhlichové *Mostecko v letech 1939–1963?*

148 Tamtéž, s. 13.

německých obyvatel regionu a příchodem sovětských vojsk. Pamětník František Kuchař, první předseda Městského národního výboru (MNV), vzpomínal na pobyt dosud nerepatriovaných zajatců po osvobození jako na období zvláštní, „tajné“ války: „Každou noc mi lezli do bytu [...] říkali, že jsou to Rusové [...] střílelo se celý měsíc [...]“ Zajímavé je Kuchařovo tvrzení o tom, že si třeba jen navenek a na oko přisvojovali ruskou identitu, patrně to byla v dobové atmosféře dobrá značka. Sám Kuchař pak připouští: „Kdoví, kdo to byl.“¹⁴⁹ Baboučkova práce je cenná i kalendářem pro roky 1945 a 1946. A také jako jeden z dalších podnětů k vizuálnímu stavu města Mostu, ostatně o zanedbaném stavu města se hovořilo již za druhé světové války, jak si stěžoval starosta města okresnímu vedoucímu (Kreisleiter) NSDAP v říjnu 1943.¹⁵⁰

Moderní technologie umožnily nejen zachytit, ale také zpřístupnit značné množství svědectví pamětníků nahrané v rámci víceméně seriózního orálně historického průzkumu. Pro naše účely jsou to především dvě platformy. První z nich je USC (Universita South California) Shoah Foundation Visual History Archive (VHA),¹⁵¹ archiv založený původně Stevenem Spielbergem jako databáze výpovědí přeživších šoa (holocaustu), posléze rozšířený i o další výpovědi nejen z období druhé světové války. V tomto archivu, plný přístup lze získat jen po přihlášení, lze nalézt minimálně 33 svědectví, která se vztahují k Mostu, pro srovnání ve stejném archivu je jich 49 pro Chomutov, 164 pro Teplice.

Mostecká svědectví obsahují většinou vzpomínky židovských vězňů, jedno svědectví v němčině je vzpomínáním zachránce. Vzpomínky na předválečné období jsou z velké části založeny na vyprávění pamětníků, kteří opustili Most ještě před válkou a zpravidla se jim podařilo dostat do bezpečí mimo sféru nacistické moci, zajímavým svědectvím je vzpomínání sourozenců Weinsteinových: Anny Lorencové a Hanuše Hrona (1925–2023),¹⁵² rodáků z Podkrušnohoří. Relativně malý počet válečných svědectví je daný tím, že většina židovské populace před příchodem nacistické moci utekla, muži převládají patrně pro to, že se jedná o vzpomínky nasazených na těžší práce v mosteckém regionu. Poválečné vzpomínky jsou často spjaty s příchodem židovských spoluobčanů z Podkarpatské Rusi, kteří v pohraničí na různě dlouhou dobu našli svůj domov, jedná se o čtyři svědectví, všichni jejich nositelé posléze Československo opustili a emigrovali (Izrael, USA).

149 Tamtéž, s. 72–73.

150 Reginald KRÁL, *Aktivita nacionálně socialistických organizací na Mostecku v letech 1938–1945*, diplomová práce, Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem 1999, s. 15, příloha 11.

151 <https://vha.usc.edu/home>. Celkově archiv obsahuje 57 466 svědectví v 70 jazycích. Většina svědectví v češtině byla natočena v 90. letech 20. století. [15.07.2024].

152 Děkujeme oběma za milou společnost a zejména Hanušovi ještě jednou za několik besed, které pro vyučující a žáky byl ochoten nezištně a s velmi osobitým šarmem realizovat.

	Muži		Ženy	Celkem		
Předválečná	anglicky	2	anglicky	1	3	14
	česky	5		0	5	
	hebrejsky	2	hebrejsky	1	3	
	německy	1	německy	2	3	
Válečná	anglicky	1	anglicky	1	2	6
	česky	1		0	1	
	francouzsky	1		0	1	
	německy	1		0	1	
	rusky	1		0	1	
Poválečná	anglicky	1	anglicky	3	4	
	česky	3	česky/slovensky	4	7	13
	hebrejsky	1		0	1	
	německy	1		0	1	
CELKEM		21		12		33

Tabulka 1: Schéma svědectví pro Most ve VHA USC Shoah Foundation

Dalším významným zdrojem zpřístupňujícím záznamy vzpomínání je web Paměti národa, vzniklý za spoluúčasti institucí Český rozhlas, Post Bellum a Ústav pro studium totalitních režimů, shromažďující záznamy pod mottem: „*Zapomínat je snadné. Proto natáčíme a vyprávíme svědectví, která nesmějí zmizet.*“ I v něm jsou záznamy přístupné po přihlášení v e-badatelně.¹⁵³ Aktivity instituce Post Bellum, která dodnes stojí v čele zmíněného webu, jsou však ve vzdělávacím i veřejném prostoru mnohem širší. Staré mostecké problematiky (mohou obsahovat pasáže na staré město před likvidací) se dotýká nejméně 59 svědectví, 38 mužů, 21 žen, minimálně tři z nich jsou zároveň vyzpovídáni v rámci VHU USC Shoah Foundation. Svědectví jsou cenná také v tom, že někteří z vyzpovídáných již nejsou mezi námi.

V letošním roce byly také na FF UJEP obhájeny dvě bakalářské práce, ve kterých byl orálně historický průzkum jedním ze stěžejních metodologických východisek. Obě práce budou podrobeny další revizi a diskusi a předpokládáme, že jejich výstupy brzy zveřejněny.¹⁵⁴

V předloženém textu jsme se pokusili načrtnout některé základní obrysy prameně základny pro starý Most, ale zároveň tím otevíráme problematiku přinejmenším pro tři další okruhy: 1. pokračování v rešerších pramenů dalších, 2. do-

¹⁵³ <https://www.pametnaroda.cz/cs> [15.07.2024].

¹⁵⁴ Michal FOBL, *Svaz protifašistických bojovníků a jeho působení na Mostecku do roku 1990*, bakalářské práce, Univerzita J. E. Purkyně, Filozofická fakulta, Ústí nad Labem 2024. Jiří PÁNEK, *Vzpomínání pamětníků na město Most od 50. let do jeho likvidace*, bakalářské práce, Univerzita J. E. Purkyně, Filozofická fakulta, Ústí nad Labem 2024.

plnění modelu Mostu o atraktivní vizuální i písemný materiál a 3. transformaci vybraných zdrojů na školní historický pramen (didaktizovaný pramen) a vytvoření speciálních souborů těchto pomůcek nejen z pramenů, ale také z literatury a zdrojů funkčních ve veřejném prostoru pro badatelskou výuku. Další zaměření výzkumu bude sledovat především tyto okruhy: pokračování v shromažďování a analýze ikonických pramenů. Jako první na řadě se jeví město na pohlednicích, fotografiích,¹⁵⁵ rádi bychom také více pozornosti věnovali činnosti výtvarníků, třeba i amatérských a znova prošli záznamy, které vznikaly v souvislosti s využitím kulis, a především demolice starého města jako prostoru pro filmový průmysl. Zcela určitě nás čeká rozsáhlá práce, která naváže na již publikované výstupy¹⁵⁶ a popíše Most ve světě/světle statistik, matrik, sčítání, voleb a podobně. Rádi bychom se v tomto kontextu zaměřili zejména na dějiny od počátku Velké války a získali statistické údaje demografické, vojenské, spolkové a podobně. Například k dějinám první světové války se nabízí hledání bližších charakteristik mosteckých zraněných a mosteckých nemocničních zařízení,¹⁵⁷ padlých,¹⁵⁸ zajatců, legionářů,¹⁵⁹ případně dalších situací.¹⁶⁰ Tyto charakteristiky by využily nejen výše vyjmenovaných typických zdrojů, ale také by vyhledávaly jednotlivé osoby v dostupných matrikách, materiálech školní provenience, dotvořily by jejich rodinnou historii. Například z 24 legionářů, u kterých je uvedeno, že se narodili v Mostě,¹⁶¹ se v současné době podařilo najít matriční záznam o jejich narození u třinácti z nich.

155 V současné době je dokončováno skenování zdrojů včetně negativů (v nejvyšší možné kvalitě) ze tří paměťových institucí: Národní památkový ústav, OÚP v Ústí nad Labem, Oblastní archiv v Mostě, Oblastní muzeum a galerie v Mostě. Rádi bychom také podchytili možné potenciální další zdroje v Ústeckém regionu, například sbírky soukromých sběratelů, vizuálie uložené v dalších institucích.

156 Kateřina BÍŽOVÁ - Michael PŘENOSIL - Zdeněk RADVANOVSKÝ, *Volby v ústecké oblasti v letech 1920-1938: (změny ve smýšlení německého obyvatelstva ústecké oblasti na základě rozboru výsledků parlamentních a komunálních voleb)*, Ústí nad Labem 1999.

157 *Nachrichten über Verwundete und Kranke ausgegeben am. Zprávy o nemocných a zraněných 1915*, č. 393 uvádí, že osazenstvo mostecké vojenské nemocnice (cca 130 pacientů) bylo tvořeno vojáky z 23 různých zeměbranceckých pluků, 35 pěších pluků společné armády z obou částí monarchie a několika speciálních jednotek. Dva rodáci z Mostu byli ve stejné době (k 1. květnu 1915) umístěni v nemocnicích v Kladně a Slavonském Brodě (Chorvatsko). Dostupné na <https://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/periodical/uuid:0cd50310-0c14-11df-a471-0013d398622b> [15.07.2024].

158 <https://www.vuapraha.cz/kartoteky/>; BUREŠ - PAVLÍKOVÁ, *Tatíčku, vrať se k nám!* 2, s. 148-151.

159 Ivan VÍŠEK, *Českoslovenští legionáři. Rodáci a občané okresu Most*, Most 2001. <https://legie100.com/krev-legionare/> [15.07.2024].

160 Včetně situace na sklonku roku 1918: Miloslav HRABÁK, *1918 - boj o Most a Louku: zapomenuté události roku 1918 a 1919 na Mostecku (osobní vzpomínky v historických souvislostech)*, Most 2018. Jiří ŠLAJSNA - Jan SETVÁK, *Mostecko 1918. Vznik ČSR a provincie Deutschböhmen*, Most 2018.

161 Jedná se o matriky narozených z Mostu Zahrašan a z Taschenbergu, Vsi svatého Václava.

Za prioritu považujeme průzkum v terénu¹⁶² (kromě děkanského chrámu byly transferovány některé další objekty, některé z nich již také neexistují).¹⁶³ Most byl, v některých případech ještě je spjat s připomínáním Josefa II., válečných událostí, Jana Husa, dělnického hnutí, Klementa Gottwalda a podobně. Osobité místo v připomínání měl a má mostecký pomník Masarykovi, také vzhledem k solidně zachovanému fondu. Za svébytnou formu terénní výuky lze považovat i orálně historický průzkum. Město by potřebovalo splatit starý dluh a popsat pojmenovávání „svých“ ulic, chybí mostecká uličnice, natož aby existovaly sbírky „příběhů“ lokalizovatelných do jednotlivých částí města,¹⁶⁴ včetně institucí, či osob. Orální historie by měla posloužit i pro zachycení městských legend, pověstí, historek. Případové studie by se zaměřily na mapování života škol, zdravotnických zařízení, sportovních oddílů, spolků a kulturních institucí, uzlových bodů včetně restauračních zařízení. Naznačíme tak možnosti využití mikrohistorie, každodennosti, získání a zpracování nenápadných a všedních pramenů subjektivní povahy (deníky, korespondence).¹⁶⁵

Uzlovými dějinnými body by měly být dějiny přelomu 19. a 20. století (působení Eduarda Štorcha, obnovení židovské komunity: synagoga...); období Velké války, hospodářská krize (nakolik je možné jedno z dominantních témat sociálněhistorické historiografie rehabilitovat a věrohodně zkoumat, případně vrátit do veřejného prostoru). Dále období konce 30. let a poloviny 40. let 20. století.¹⁶⁶ I zde

162 Terémem máme na mysli také vytváření rekonstrukcí včetně 3D modelu a aktivit, které představují publikace spjaté především s Janem Klápštěm. Jan KLÁPŠTĚ - Galina SVOBODOVÁ - Roman KUBEC, *Paměť krajiny středověkého Mostecka*, Praha - Most 1994; Jan KLÁPŠTĚ (ed.), *Archeologie středověkého domu v Mostě* (čp. 226): *The archeology of a medieval house* (no. 226) in Most, Praha - Most 2002.

163 Jana SÝKOROVÁ - Eva HLADKÁ, *Zmizelé domovy. Příspěvek k historii zlikvidovaných obcí v okrese Most*, Most 2002.

164 František POLÁNEK, *Vlastivěda Mostecka - Pod Hněvinem: Staré pověsti a báje, příběhy a zvyky z Mostecka*, Most 1933. Některé hornické příběhy zachycené v rámci etnografického výzkumu z poloviny 60. let 20. století lze nalézt zde: Ladislav ŠTĚPÁNEK, *Horníci na Mostecku*, in: Regionální studie VII. Krušnohorský historický sborník, Most 1968, s. 127-138, na s. 136-137.

165 <https://www.hiu.cas.cz/databaze-dejin-vsedniho-dne> [15.07.2024].

166 Jaroslav JOZA, *Česká menšina v severních Čechách po Mnichovu*, in: Sborník Pedagogické fakulty v Ústí nad Labem. Řada dějepisná, Ústí nad Labem 1968, s. 99-132. Zdeněk RADVANOVSKÝ (ed.), *Historie okupovaného pohraničí 1938-1945. Svazek 1-12*, Ústí nad Labem 1998-2006. Svě otázky ještě nezodpovědělo bádání o školství: Theo KEIL (ed.), *Die Deutsche Schule in den Sudetenländer. Form und Inhalt des Bildungswesens*, München 1967. K českým školám nověji Marcela HOFNEROVÁ, *České obecní a měšťanské školy v okrese Most v letech 1918-1938*, diplomová práce, Univerzita J. E. Purkyně, Filozofická fakulta, Ústí nad Labem 2019. Předložená práce se částečně věnuje i v rámci nacistické správy ústeckého vládního obvodu neobvyklého úkazu: fungování české školy přinejmenším do roku 1942. Tamtéž, s. 90-92. Autorka ve své jinak poměrně chvályhodné práci zvolila pro označení školy nepřiliš vhodný název převzatý z torzovitě zachovaného archivního fondu. SOKA Most, Národní česká okupační škola v Mostě, č. f. 148. Svě významné místo má také sledování iniciativ Mezinárodního památníku obětem druhé světové války: <http://www.pamatnik-most.cz/web/index.php>, pro možné způsoby zacházení s minulostí také Válečného muzea Sudety <http://valecnemuzeumsudety.cz/> [15.07.2024].

se přes poměrně rozsáhlý badatelský zájem stále nabízí značné množství dílčích badatelských úkolů třeba i v tradičním rámci sledování osudů jednotlivých etnik (německého, českého, židovského). A v neposlední řadě bychom se více měli soustředit na poslední dekádu, patnáctiletí existence starého města Mostu před jeho zánikem, včetně života romské komunity. V době socialistického Československa byla vytvořena patrně Federálním statistickým úřadem stratifikace Romů do tří kategorií, na základě stupně asimilace do většinové společnosti.¹⁶⁷ I. kategorie zahrnovala Romy/Cikány adaptované, „nesoustředěné“ v rámci své komunity, dodržující pracovní, hygienické a další zvyklosti, „ale potřebují tyto návyky dále upevňovat.“ II. kategorie zahrnovala ty, kteří byli na půl cesty, „snaží se zbavit cikánského způsobu života,“ žijí však většinou v cikánském prostředí, jejich rodiny jsou „způsobeny pro plánovaný rozptyl.“ III. „nejaostalejší“ kategorie žila „typickým cikánským způsobem,“ bez zájmu se z něj vymanit.¹⁶⁸

Území	I. kategorie	II. kategorie	III. kategorie
Česká socialistická republika	57,6 %	30,4 %	12,0 %
Severočeský kraj	48,3 %	29,8 %	21,9 %
Okres Most	30,4 %	33,8 %	35,8 %

Tabulka 2: Přehled o kategorizaci Romů ve vybraných regionech¹⁶⁹

Tabulka 2 již na první pohled odhaluje svéráznou situaci Mostecka očima statistiky, pro naše zkoumání umocněnou ještě tím, že téměř polovina Romů na Mostecku žila v samotném městě Most (1 664 osob), kde vznikla „speciální cikánská čtvrť, konzervující starý způsob života a umožňující vznik sociálně patologických jevů.“¹⁷⁰

A své opodstatnění by mělo také zkoumání průřezových témat, například fenoménu stávek, či pokusů o ně od druhé poloviny 19. století až do nejnovějších dějin prvních desetiletí 21. století.¹⁷¹ Respektive město zachycené ve svátcích a jejich různorodých připomínáních, inzerovaných, plakátovaných reflektovaných v regionálních kalendářích i periodících (Brüxer Zeitung, Severočeský dělník, Rozvoj...) A je možné se tak vrátit k Eduardu Štorchovi nejen jako k inspiraci didaktické, ale také lokální.¹⁷²

167 Stratifikaci uveřejňujeme jako doklad dobového chápání problematiky, její základy stejně jako kategorie měření se jeví ovšem jako velmi sporné.

168 *Cikáni ve starém Mostě. Výsledky sociologického průzkumu.* Most 1975, s. 46–47.

169 Tabulka převzata *tamtéž*, s. 47.

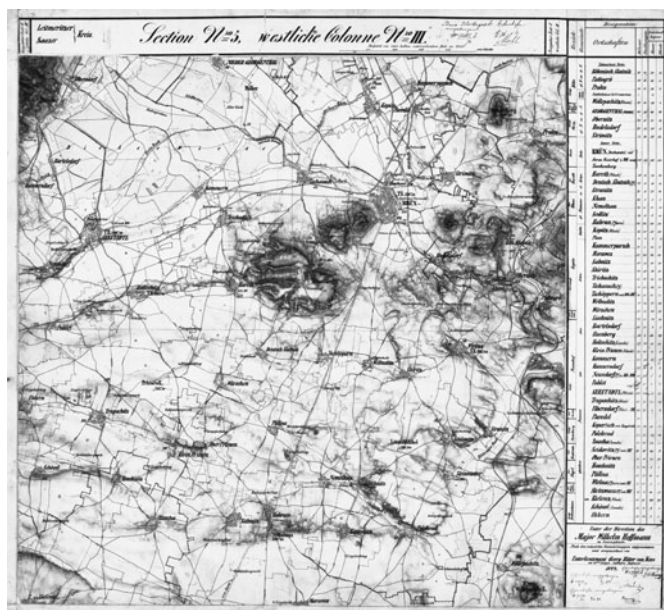
170 *Tamtéž*, s. 27–29, 51.

171 Včetně forem protestu za druhé světové války: JOZA, Česká menšina, s. 127. Posametové stávky, např. 2003: Ondřej ČERNÝ, *Mostečtí horníci hodinu stávkovali*. Dostupné na <https://www.idnes.cz/ekonomika/domaci/mostecki-hornici-hodinu-stavkovali>. [15.07.2024].

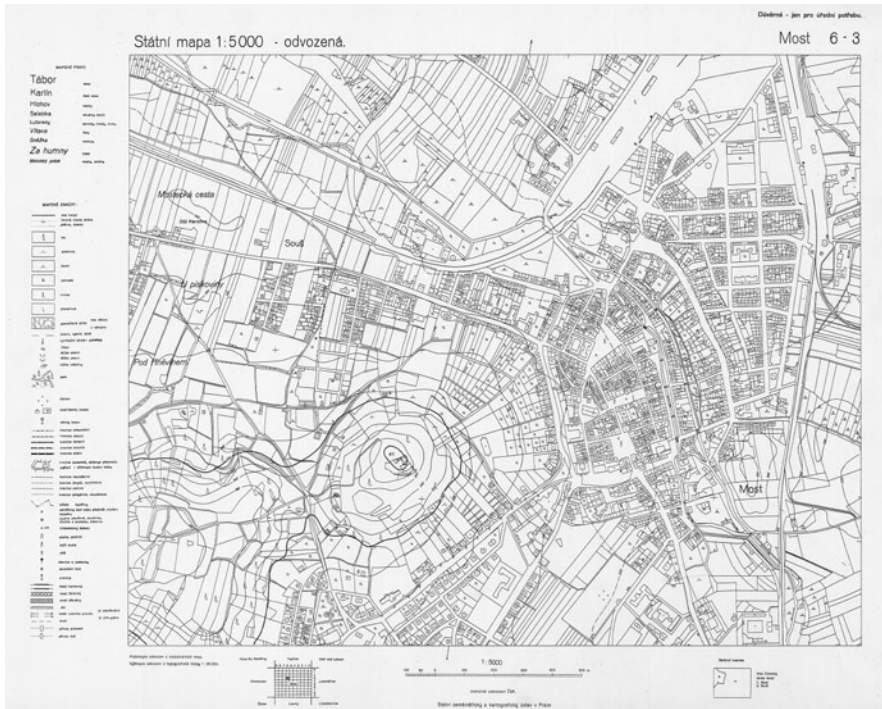
172 Eduard ŠTORCH, *Oslava vítězství nad husity v Mostě*, Praha 1904 (samostatný otisk).

Obr. 1: Most na první samostatně tištěné mapě Čech Mikuláše Klauďána z roku 1518, výřez. SOA Litoměřice.

Obr. 2: Most na mapě druhého vojenského mapování, sekce č. III/5, westliche Colonne, z let 1846-1847, 1:28800 (zákres železnic 1869-1873). Österreichisches Staatsarchiv-Kriegsarchiv Wien. Reprodukce Laboratoř geoinformatiky UJEP Ústí nad Labem.

Obr. 3: Most na Státní mapě 1:5000 - odvozeně (SMO-5) z roku 1950 (list 6-3). Soukromá sbírka.

Městský úřad v Mostě. Číslo: 535/Pres. Most, dne 8. října 1935. Věc: Odhalení pomníku panu prezidentu Republiky, úprava domů. Vyhláška. Dne 28. října 1935 odhalí naše město pomník hlavě našeho státu, prvnímu prezidentu Republiky Dr. T. G. Masarykovi. Aby také zevnější úprava domů a jejich vzhled odpovídaly důstojnosti a velikosti projektovaných oslav, žádám tímto pány majitele domů, aby bezodkladným provedením nutných oprav fasád domů, natěrem oken a pod. přispěli vhodným způsobem k zevnějšímu lesku města. Není třeba nákladných oprav, stačí jednoduché úpravy za účelem docílení vnější čistoty budov. Doufám, že páni majitelé domů dají nalevo tímto způsobem účtu k tak zasloužilé hlavě státu, jako jest náš pan prezident Republiky, a že této výzvě laskavě vyhoví. Vádní komisař: Dr. V. Pfeifer v. r.	Bürgermeisteramt Brügg. Zahl: 535/Pres. Brüg, am .8. Oktober 1935. Věc: Enthüllung des Denkmals für den Herrn Präsidenten der Republik; Instandsetzung der Gebäude. Kundmachung. Am 28. Oktober 1935 wird in unserer Stadt ein Denkmal für das Oberhaupt unseres Staates, für den ersten Präsidenten der Republik Dr. T. G. Masaryk enthüllt. Damit auch die äußere Ausgestaltung der Gebäude mit der Würde und Größe der projektierten Feierlichkeiten in Einklang gebracht werde, erlaube ich hiermit die Herren Hausbesitzer, durch unverzügliche Vornahme notwendiger Reparaturen der Häuserfassaden, Fensteranstrich usw. in geeigneter Weise zur Hebung des äußeren Glanzes der Stadt beizutragen. Kostspielige Reparaturen sind nicht notwendig, es genügen einfache Anstandsungsarbeiten, um den Gebäuden ein würdevolles Aussehen zu verschaffen. Ich hoffe, daß die Herren Hausbesitzer auf diese Weise ihre Hochachtung zu einem so hochverdienten Staatsoberhaupt, wie dies unser Herr Präsident der Republik ist, zum Ausdruck bringen und diesem meinem Erlaßchen freundlich Rechnung tragen werden. Der Regierungskommissar: Dr. V. Pfeifer v. r.

Obr. 4: Městská vyhláška z 8. 10. 1935 o úpravě fasád domů ke slavnostnímu odhalení pomníku T. G. Masaryka. SOKA Most.

VÝBOR PRO POSTAVENÍ POMNÍKU PANU
PRESIDENTOVI MASARYKOVI V MOSTĚ

Hudba pěš. pl. 9 KHB.
Dirig. prap. J. Volenec

PROGRAM
SLAVNOSTNÍHO KONCERTU
DNE 27. ŘÍJNA 1935.

1. B. Smetana: *Fanfáry z opery „LIBUŠE“.*
2. „ *Předehra k opeře „HUBIČKA“.*
3. R. Wagner: *Sbor a slavnostní pochod z opery „TANNHÄUSER“.*
4. A. Dvořák: *„SLOVANSKÝ TANEC Č. 3“.*
5. J. Strauss: *Fantasie z operety „CIKÁNSKÝ BARON“.*
6. J. Storch: *„POZDRAV NOCI“ solo pro křídlovku - echo.*
7. J. Fučík: *„VESELÍ KOVÁŘI“ - pochod.*

NÁMĚSTÍ DRA ANT. ŠVEHLY
V 19 HODIN

Obr. 5: Program veřejného koncertu konaného na náměstí dne 27. 10. 1935 ke slavnostnímu odhalení pomníku T. G. Masaryka. SOkA Most.

Obr. 6: Pomník T. G. Masaryka v Mostě před slavnostním odhalením. SOkA Most.

Slavnostní diner

na počest vzácných hostí, kteří se zúčastní
odhalení pomníku panu prezidentovi
T. G. Masarykovi 28. října 1935
Hornický reprezentační dům v Mostě

M e n u

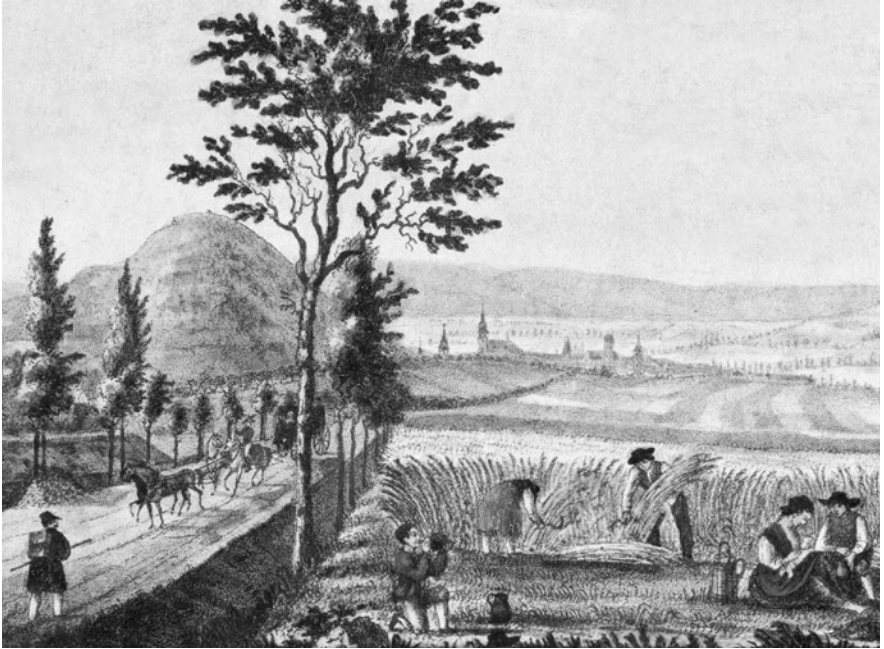
Předkrm: Ruská vejce

Polévka: Ragoutová
z drůbeže s Madeira

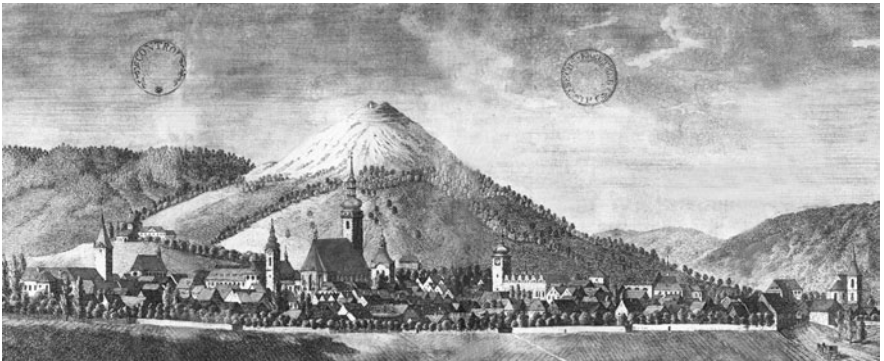
Pečeně: »Elite« Poulard
s brambory a kaliforn.
kompotem

Moučníky: Mocca řezy
Ananasové řezy
Čokoládový dort
Mocca
Desert

Obr. 7: Menu slavnostní večeře u příležitosti odhalení pomníku. SOkA Most.

Obr. 8: Most od jihužápadu, počátek 19. století. Autor B. Kutschera, kolorovaná mědirytina, Oblastní muzeum a galerie v Mostě.

Obr. 9: Most od severovýchodu, výuční list Franze Erbesse ze Žatce vydaný cechem pekařů v Žatci 19. 6. 1826, autor G. Döbler dle rytiny A. Jungmanna, kolorovaná rytina. SOkA Most.

Obr. 10: Sklepení domu čp. 35 v Mostě. SOkA Most.